विशेष शब्दहरू

च्छपन्न : छप्पन्न ।	वाद्रिकन : बाडीकन ।
रोपणि (कं) : रोपनी ।	पंदासितो : पंदासंग ।
घल्यालि : घरेडि ।	लेनो : लिनू ।
गोथकत्यारा : गोठकटेरा ।	व्यासि : ब्यांसी, उपत्यका ।
लंकन : लिएर ।	सातो : साटो ।
फुलोको : कुलाको ।	बेचनो : बेच्नु ।
पाणि : पानी ।	जनापनो : जनाउनु ।
सवंलाय : सबैलाई ।	चाइंच्छ : चाहिन्छ ।

यो ताम्रपत्र नेवारी लिपिमा छ ।

—:०:—

३२
अडैभुम मलैभूम सन्तान

ताम्रपत्र (सं. १७७९)

स्वस्ती श्री सस्वत्सरे १६४४ साल वासे फाल्गुण दिनगता ७ तिथौ सुदि १२ वासरे रोज ५ मा दुलुका राजा मु०अडैभुम: मलै भुम: का सन्तान ईम पिरति भुम्मले मेरो जग्गा चामन्कोट पम्सिम् रामागाड पूर्व षेतगाउ मेहेलपा उतर कटसषोला दषिन इति ४ किला भित्तको जगाको धनसंख्य र धर्मसंख्य गरि कालो अपलग घोडो १, गाजिना धान २, पुर्सो डाफ्य १, चाषुडो १, नुन्, धार्नि १, कोस्यालि डासो १, इति धन जुमला सिजा लुपा-चडि वस्न्या रनुकान्य कुसमपाध्यवाट धन षाई धनसंष्य र धर्मसंख्य गरि यो जगा चलन गर्नु भनि दिया भैछ । रनुकान्य कुसुमपाध्याले पाया भैछ । सिउ-मल सेराषेत र रामगाड्को दवालो आस्य होइ षानु । रामगाडको दवालो दषिन कर्नालीसम्म कसैले माछा आउन्य थुंन्य भन्य रनुकान्यले जाई थुन्यको फालि दिनु भनि राजा पिरोति भुम्मले मया भईछ । कुस्मपाध्यले राजाका वचं पाया भैछ । अरु कसै गास्पताभित्त चल-भोग गन्य भन्य उसबाट दह्नि-साग रनुकान्यले पानु भनि मया भैछ । मालेयुका रु. ५२, कन्वन् धं रु. ५२. स० ।

विशेष शब्दहरू

दुलु : दुल्लु ।	अपलग् : घोडाको प्रकार विशेष ।
मु० : ?	गाजिना : धानको नाप (?)

विशेष

मलैभुम : अडै ब्रह्म; तुलनीय पृथ्वी-मल्लको कनकपत्रको "छियांका अडै अधिकारी वियापारि" इत्यादि (पृष्ठ ६) ।

मलैभुम : मलयब्रह्म, मलय वर्मा ।

ईम : ईन (?)

पिरति भुम्म : प्रीति वर्मा ।

पस्सिम् : पश्चिम

कटसषोंला : एक ठाउं, कटुस खोला ।

भित्तको : भित्रको । प्रगत समीभवन (*Progressive Assimilation*) ले गर्दा भित्र > भित्त भएको हो । अझै जुम्लामा यो बेहोराको प्राचुर्य छ ।

पुर्सो डापय : भाले डाँफे ।

कोस्यालि : कोसेली ।

आस्य (आस्या) : अंशियार ।

होइ : भएर ।

दवालो : दुवालो, बांध ।

जाई : गएर ।

पिरोति भुम्म : प्रीति वर्मा ।

गास्पता : चारकिल्ला । व्युत्पत्ति कठिन ।

दह्नि साग : दही, साग (?)

मालेयुका : जिन्सी । व्युत्पत्ति कठिन।

कन्चन् : नखत ।

धं : धन ।

स० : ?

सेरा षेत : सेरा र खेत । जुम्लामा ठुला ठुला खेतलाई सेरा भन्ने चलन छ । गाउँ खाने कथामा भनिने 'सेरोफेरो' ले पनि यसैको सकेत गर्छ।

यस ताम्रपत्रमा कानुनानी (ा) धेरै ठाउँमा उपेक्षित छ, हेर्नोस् चामन्यकोट (चामन्याकोट), धनसंख्य (धनसंख्या), धर्मसंख्य (धर्म संख्या) डापय (डापया), रनुकान्य (रनुकान्या), कुसुमपाध्य (कुसुमपाध्या), आउन्य (आउन्या), थुंन्य (थुंन्या), भन्य (भन्या), थुन्यको (थुन्याको), गन्य भन्य (गन्या भन्या) इत्यादि ।

—:०:—

१४

प्रेमनिधि पन्त

(क) प्रायश्चित्त दीप (सं. १७८०)

(क) पहिलो अध्यायबाट

श्रुति स्मृति पुराणोक्त नित्यपूजा जप श्राद्ध नैमित्तिक ग्रहण स्नान दानादि नगऱ्या लसुनादि भक्षण रजस्वलादि स्पर्शन गऱ्या लग पाप हुंछन् ती पाप आठ भांतिका छन् । महापातक, उपपातक, अनुपातक, जातिभ्रंशकर, अपात्रीकरण, संकरीकरण, मलिनीकरण, प्रकीर्णक नाउंका । ब्राह्मणको मार्नु, मद्यको पीनु, बाम्हनका सुनाको चोरनु, स्वमाता प्रसंग गर्नु एत्तीमा एक थोक गर्न्याको पनि संग रह्हणु एति पांच महापातक कहींछन् ।

गुरुलाई मिथ्याभिशाप लाउणु वेद अप्रमाण छकैं सिद्धांत गर्नु मित्रलाइ मार्नु पऱ्या वेदको विर्सनु लसुनादिको खांणु अपनी वडाइका निमित्त लवारि गर्नु रजस्वला स्त्रीका मुखको प्रसंग गर्नु, घोडा रत्न मनुष्य गाइन्को वामनन्का नासाको लगचोर्नु, अपना मित्रकी स्त्री, अफुहोइ ठुलि जातीकी नव्याही कन्या, वहिणी, चांडाल्नी, अपना पुत्रकी स्त्री, हौर जातीकी पनि कन्या, अपनी फुफु, माताकी वहिणी, माइज्यु, शानिमा, अपना गुरुकी स्त्री, गुरुकी छोरी, अपनी छोरी, वुहारी, शानिमाकी वहिणी, अपना शरण आयाकी चान्द्रायणादि व्रत गर्न्या राजाकी राणी, संन्यासिनी, अफुहोइ उत्तम जाती स्त्री, सगोत्रा, शिष्यस्त्री प्रभृति एति एकैश स्त्रीसंग गर्भ योग्यावस्थापर्यन्त प्रसंग, एती वाइस अनुपातक कहींछन् ।

गाइ मारुकै मनमह्रा ठाणिकन गाई मार्नु, व्राह्मण क्षत्रिय वैश्यनका अपना अपना कालमाह्रा जन्योउ नदिणु, वामनको सुनु घोडा रत्नादि छोडि-

कन् हौर ताम्र हत्यादिको चोरणु, देवता कि पितरमनुस्यको ऋण नतिर्णु,
अग्निहोत्र नगर्नु, लाक्षा लवण मांसको वेचणु, जेष्ट ला (भा ?) इ छता
(ना ?) पनि कानाशाको व्याह गर्नु, एति तोलाइ दिउला मलाइ पढाउ
एस्तो भाषा गरिकन पढनु, एती दिया हुनो पढाउला एस्तो भाषा गरिकन
पढाउनु, पैली कह्याकी स्त्रीन्होइ हौर स्त्रीको प्रसंग गर्नु, काणसाको विवा-
हादि भयो पनि ज्योठाको विवाहादि नहुणु, व्याज खाइकन निर्वाह गर्नु,
लुण उवजाउनु, रजस्वला होइ वामणी होइ लग हौर स्त्रीन्लाइ मार्नु, यज्ञमहा
नवैंठ्याका क्षत्रिय वैश्यको शूद्रको लग मार्नु, अन्यायका धनले
जिउणु, परलोक नाइ आथीकं सिद्धान्त गर्नु, व्रतको सकल्प गरिकन छोडनु,
अपना छोरा छोरिको वेचनु, सप्तधान्यको राङ्को सीसाको गाई भैंसीको
चोर्नु, जातीले कर्म्मले दुष्टन्लाइ याग गराउणु, कन्यान्को अंगुल्यादिले
गोप्यांगमहा क्षत गर्नु, ज्येठा भाईको विवाहादि नभया पनि अपनो विवा-
हादि गर्न्या काणसाको याग गराउणु, एसैलाइ छोरी दीणु, आचार्यलाइ
मिथ्याभिशाप लाउणु, आजदेखि एस्तो गरुला एस्तो गरुन् एसा संकल्प गरी-
कन नपुऱ्याउणु, अपना निमित्त रसोई गर्नि, मर्दविणिया स्त्रीको प्रसंग गर्नु,
स्वाध्याको परिवारका खाणापिणाको व्यग्रताले भुलनु,अग्निहोत्र लीकन छोडनु,
अपना छोराको संस्कार नगर्नु, मामाको अपना भेशको पालना सामर्थ्य भया,
पनि नगर्नु, दारुयाका निमित्त आलो रूख काटनु, स्त्रीलाइ संभोगार्थ पराइ-
कन दीत्रैर पाया धनले जीउणु, प्राणि मारिकन. औपधादिले राजादिलाइ वश
गरोकन जीउणु, कोलु चलाउणु, मृगया धु (द्यू ?) तादि गर्नु, द्रव्य लीलन
पराइ चाकरी गर्नि, शूद्रकी सेवा गर्नि, अफुचै घटिकन सख्य गर्नु, अफुहोइ
हीन जातीकन पैलो विवाह गर्नु, वेश्या प्रसंग गर्नु, आश्रमविना रहणु,
परपाक मात्रले जीउणु, नास्तिक शास्त्रको पढनु, तामाकी खाणी हौर खाणी-
मा पनि अधिकार गर्नु, अपनी स्त्रीलाइ वेचनु, मारण प्रयोग गर्नु, गाइणा-
वजाउणाले जीउणु एती एकावन्न पाप उपपातक कहींछन् ।

वामनलाइ कृत्यादण्ड प्रहारादिले पीडा गर्नु, लसुन विष्टादिको वास
शुघनु, पिता आचार्य्यं होइ हौरमहा कपट गर्नु, पुरुपसंग पुरुषैले संभोग गर्नु,
एती पाप् जातिभ्रंशकर कहिछन् ।

गधा, ऊट, घोरा, मृग, हाथी, भेडा, वकरा, माछा, श्याल (क ?)
भैंसा एति दश प्राणिनमहा एक एकको पनि मार्नु, एती पाप संकरीकरण
कहींसन् ।

लोकमहा जनकी निदा गर्छन् तनहोइ धन लीणु, वणिज गर्नु, और

प्रकारले निर्वाह नभया पनि शुद्रकी सेवा गर्नु, विवाह व्राह्मणरक्षादि कारण-
विनाइ लभारी गर्नु—एति चार पाप अपात्रीकरण कहींछन् ।

कृमिकीट पक्षन्को मारणु, मदका संग एक भाणामहा आयाका फल
तांवूलादि खाणु, फल आम्रादि दरुवा फूल एतीमा एकको पनि चोर्नु, थोडाइ
निमित्त महा मनाक चिता गर्नु, एती कर्म्म मलिनीकरण नाउं भयाका पापका
गनिया छन् ।

नदीमहा रूखकी छायामाहा वाटामाहा गोठमाहा पाणिमाहा भस्म-
माहा हातपाउ धोइणु, आगो गाइ स्त्री वामन सूर्य्यन्का सम्मुख पनि हातपाउ
धोणु, अंजलिले पाणि पिणु शुतिया आफुहोइ वडालाई व्यूजाउणु, जुवार
षेलनु, रोगिका सात सुतनु, उदयास्तका सूर्य्यलाई देखनु नागि स्त्रीकन देखनु,
मलमूत्रादि देखणु, पाणिमाहा थूक मात्र पुरीषवीर्य्यं फालनु, अग्निलाइ नघा-
उणु इत्यादिक भण्याका सव पाप प्रकीर्णक कहीं छन् ।

स्त्रीन्लाइ पनि एति सव कर्म्मन्ले पाप लाग:—

अफुहोइ घटि जातिका पुरुपको प्रसङ्ग, भर्त्तालाई मार्नु, भ्रूणहत्या,
गर्भफालनु; शिष्यकन प्रसङ्ग गर्नु एती स्त्रीन्का पातित्यकारी अधिक पाप
छन् । एतिमाहा पाँच महापातकी, मातृपक्षमहा पांच पुर्षाउँध व्याहा गर्न्या,
पितृपक्षमाहा सात पुरुषाउँध व्याहा गर्न्या, वहिणीकन प्रसङ्ग गर्न्या, पर-
लोकलाई नाइ थी कै सिद्धान्त गर्न्या, लसुनादि भक्षणाभ्यास गर्न्या, पतितन-
लाइ निछोडनिया; अपतितस्त्रीपुत्रादिन्लाइ छोडनिया, एती चारसङ्ग
व्यवहार नगर्नु ।

प्रायश्चित नगर्ना सम, शरणागतलाइ, लडिकालाइ, स्त्रीन्लाइ मार्न्याको
कृतघ्नको त प्रायश्चित गरिया।उप्रांत पनि व्यवहार उठणु वैठणु खाणु पिणु
इत्यादि गर्नु, एती सव पाप गर्नियाका सहाय गर्न्या गराउणिया वाटो
देखाउणिया भलो गऱ्यो भणि सन्तोष दिणिया एति सव पातकी
कहींछन् ।

पुण्यका गर्नियाहोइ गराउणियाकन पुण्य अधिक हुंछ । पाप गराउ-
णिया होत त पाप गर्नियालाइ पाप अधिक हुंछ । एति सव पापको
प्रायश्चित प्राजापत्यादि गर्नु । जाहा सामर्थ्य नभया गोदान गर्नु, गाइ
नभया मोल दिणु, अथवा अयुत गायत्री जप गर्नु, किंवा वार वामणको
भोजन गराउणु किंवा कपालका रौं शुकाइ शुकाइन वारवेन स्नान गर्नु,
अथवा दुइशत प्राणायाम गर्ना, अथवा छै उपवास गर्ना, किंवा उपवास
गरिकन दोस्रा दिन नदी स्नान गर्नु, किंवा पांच दिन पर्यन्त तीन तीन

अधिक वाचा मन खवाउणु, अथवा सम्पूर्ण रात पानि किंवा उपवासका दोस्रा दिन एकशत बत्तीस प्राणायाम गरिकन अपनां कपालमहा वारवेर घसि ल्याइवेर पूर्व मुख होइकन गाईलाइ दिणु। अथवा सम्पूर्ण संहिता पाठ गर्नुमा रहनु किंवा काशीमहा एक पंचतीर्थ गर्नु, किंवा योजनमात्र तीर्थो-द्देश्यले जाणु, किंवा चार सहस्र गाइ वामन देवतालाइ नमस्कार गर्नु अथवा एक तिलपात्र दान गर्नु—एती सव कर्म गरिकन प्राजापत्यसिद्धि हुंछे।

महा पापमहा दीन सतसाठि प्राजापत्य गर्ना, अनुपातकमहा अपनि शानिमा छोरी व्वारी एती तीन स्त्रीको प्रसंग गऱ्या दुइ शं शत्तरी प्राजापत्य गर्ना हौर अनुपातकमहा एक शं अशी प्राजापत्य गर्ना।

उपपातकमहा काही णव्वं काही साडि सात काही अढाइ काही तीन काही साडी एघार प्राजापत्य गर्ना। धेन्वादि प्रत्याम्नाय पनी प्राजापत्यै वरोवरि गर्ना। विंध्यपर्वतदेखि उत्तर रहणियाले सेतुवंध रामेश्वरको दर्शन गऱ्या व्रह्महत्या फालिय। दुइ शं चालीश कोश टाढादेखि यहातहा घाटगंगा स्नान गऱ्या एक शं अशी प्राजापत्य हुन्। एती टाढादेखि प्रयाग स्नान गऱ्या ती शं शाठि प्राजपत्य हुन्। काशी यात्रा गऱ्या सव पाप सव जन्मका फालीन्। हौर तीर्थमहा चार कोशले एक प्राजापत्य हुन्।

अभक्ष्यभक्ष ादि सकल पापमहा गृहस्थ वामनलाई पुरो प्रायश्चित दिणु। व्रह्मचारिलाई द्विगुण, वानप्रस्थकन त्रिगुण, संन्यासिलाई चतुर्गुण प्रायश्चित दिणु।

क्षत्रियलाइ नजाणि अभक्ष्य भक्षणादि पाप गऱ्या वामनका प्रायश्चित होइ आधा दिणु, जाणिकन पाप गऱ्या तीन पाउ दिणु। वणियाकन अज्ञान-महा क्षत्रियको आधा दिणु, ज्ञानमहा वामनका प्रायश्चितको आधा दिणु, शूद्रलाइ अज्ञानमा वैश्यको आधा, ज्ञानमहा वामनका प्रायश्चितको चौथो अंश दिणु।

आफु होइ ठूला वर्णकी स्त्रीका प्रसङ्गमहा वामनवधमहा पनि वामनका प्रायश्चित होइ दुणू क्षत्रियलाइ, त्यगुणु वणियालाइ, चौगुणु शूद्रलाइ प्रायश्चित्त दिणु। वृद्धलाइ वाललाई चतुर्थांश प्रायश्चित दिणु। वृद्ध भण्याको अशी वर्षको कहींछ, वालक पांच वर्षउप्रांत षोढश वर्ष सम्म कहींछ। वामनको पुत्रले त भयादेखि मद्य नखाणु खाया हुनिमा ता पिताले प्रायश्चित गरिदिनु।

स्त्रीन्लाई आधा प्रायश्चित दिणु। अपनी अपनी जातिले पायाका

प्रायश्चितको आधा चौथाइ लिणिकं मै भन्छु। वामनका सम्पूर्ण प्रायश्चित्त होइ आधा चौथाइ गर्नि—एस्तो कोइ भन्छन्।

अपनु पाप कशैले जाण्याको भया सभामाहा पंडितन्लाइ गाइ तन्मूल्य द्रव्यादि दीकन तनको कायाको प्रायश्चित्त गर्नो। तनले नजाणि भण्या अपनु पाप पण्डितलाइ लागंछ। आफु शुद्ध हुंछ। अपनु पाप कशैले नजाण्याको भया त वयाइ छलले शोधिक प्रकाश प्रायश्चित्त होइ जाति वय शक्ति हेरिकन विशी भाग त्रिशी भाग साठिउ भाग प्रायश्चित गर्नु। ठुलाइ प्राय-श्चित्तले शानो पनि पाप जाव। जाणि पाप गऱ्या द्विगुण प्रायश्चित्त, फिरि फिरि उ पाप गऱ्या ठुला पापमहा पाप छेन। शाना पापमहा प्रायश्चित पनि फिरि फिरि गर्नु। इसि संक्षेप।

(ख) दोस्रो अध्यायबाट

वामनकी गाइ मार्नियाले तीन दिन उपवास गर्नु। चौंथा दिन एक गोरु दश गाइको दान गर्नु तव शुद्ध हो। श्रोत्रिय वामनकी वहूत दुद दिणिया तरुणी गाइ मार्नियाले वार महिणापर्यंत गाइकी सेवा वहुतभाति गरिकन तेरवा महिना दश गाइ इष्ट षम दिनु तव शुद्ध हो। याग माह वैठ्या श्रोतिय वामनकी वहु गुणवंत्त गर्भिणि गाइ मार्नियाले तीन माससम व्रत गोसेवा गरि सहस्रा गोदान गर्नु, जाणिकन यो पाप जा, नजाणिको पापा त तीन महिणासम व्रत गरिकन दुइशत गोदान गर्नु, यो पाप जाव।

जाणिकन यज्ञकर्ता दरिद्र वहुकुटुंवि श्रोतिय वामनकी वहुत दूद दिणिया तरुणी गाइ मार्नियाले त वर्षसम व्रह्महत्य व्रत गर्नु। क्षत्रियकी गाइ मारियामाहा एक महिणासम्म गोठ रहणु। गाइका सात वन जाणु आउणु। गाइका वैठिया वशनु, गाइका उठिया उठणु। गइकी छाला पैर्नु। पंच-गव्य मात्र षाणु। व्रह्मचर्य्य गर्नु। एभाति महिणा व्रत गर्नु, एक गोदान गर्नु शुद्ध हो। वैश्यकी गाइ मारिया एक महिणासम अतिकृच्छ्र गर्नु। शुद्रकी गाइ मारिया महिणासम प्राजापत्य गर्नु। काष्ठले माऱ्या संतपन गर्नु, ढुङ्गाले माऱ्या प्राजापत्य गर्नु। वडा लोडाले माऱ्या तप्तकृच्छ्र गर्नु। लोहाका हत्यारले माऱ्या अतिकृच्छ्रक गर्नु। गोहत्या प्रायश्चित्त पनि गर्नु यो पनि गर्नु।

अत्यंन्त वृद्ध रोगि गाइ मारिया त पूर्वोक्त प्रायश्चित्त होइ आधा प्रायश्चित गर्नु। व्राह्मण भोजन सर्वत्रैव गर्नु।

एक वर्षकि गाइ नजाणि मारिया प्राजापत्यको चौथाइ प्रायश्चित्त गर्नु। दुइ वर्षकी गाइ मारिया आधा गर्नु। तीन वर्षकी मारिया तीनपाउ

गर्भिणी गाइ मारिया गर्भ उत्पन्न मात्र भया पादकृच्छ गर्नु
प्राजापत्य गर्नु । चेतन पंश्याका छ महिणाभेतर तीन पाउ प्राजा-
गर्भ दृढ भया अर्द्धकृच्छ्र गर्नु। चेतन पंश्याका छ महिणाभेतर तीन पाउ प्राजा-
पत्य गर्नु । अंग संपूर्ण भया उप्रांत द्विगुण गोहत्या गर्नु ।

मनाक जना मिलिकन एक्व गाइ मारिया सर्व जनाले चौथाई चौथाइ
गोहत्या व्रत गर्नु । यो प्रायश्चित नजाणिकन । जाणिकन मनाक जनले यो
गोहत्या गरिया त सर्वले पुरो पुरो प्रायश्चित्त गर्नु । एकै पुरुषले एकै वेर
मनाक गाइ मारिया त द्विगुण गोहत्या व्रत गर्नु । वैद्यले अपनी जीविका-
निमित्त औषध दीकन गाइ मारिया द्विगुण गोहत्या व्रत गर्नु । केवलोपकारार्थ
औषध दिया पादकृच्छ्र गर्नु । यो रीकि राख तसमा दैवात् गाइ मर तहा
तसले पादकृच्छ्र कर्नु ।

गाडिमाहा भार दियामाहा हलो वातमाहा गाइ मऱ्या त पादोपकृच्छ्र
गर्नु । अति दाइमहा नासिका छेद गर्ना पादोन (त ?) कृच्छ्र गर्नु । सायं-
कालमाहा रोधन वंधन गऱ्या पनि दोष छैन । नारिकेलरज्जु शणवल्क
लमौजिवस्त्र लोहश्रृंखलाले वाधिया त दोषै छ । घंटादिले दैवात् गाइमरिया
त घाट वाघणियाले अर्द्धकृच्छ्र गर्नु । जल गर्त वनादिमाहा गाइकी उपेक्षा
गर्निया पनि एक प्राजापत्य गर्नु । अस्थिभंग दंतश्रृंगपुछभंग गऱ्या पनि
आधा महिणासमय वायू पान गर्नु । यो व्रत गर्नाको सामर्थ्यं नभया दश
दिन दुग्धपान गर्नु ।

मारिकन मूर्छा भयाउप्रांत पाच सात दश पाउसम गाइ अफुइ हिण
घास खाव पानि पिव त्त हत्याको दोष नी हो ।

गोरुका मार्ना पनि एती प्रायश्चित्त गर्ना ।

यो प्रायश्चित्त त्रामनले गर्नु, क्षत्रियले चौथाइ घटि गर्नु वैश्यले आधा,
शूद्रले चौथो हिमा ।

यो जंकी स्त्री हो तसले अपना भर्त्ताको आधा प्रायश्चित्त गर्नु, यो
जंको लडिका हो तसको चौथाइ प्रायश्चित तस लाडकाले गर्नु । यो प्रायश्चित
तव गर्नु जव मारी गाइ समान हौर गाइ तको मोल किंवा दीकन गाइका
स्वामिकन संतुष्ट गर्नु ।

धान्य चावल षोड मासा होइ घटि सुवर्ण रौप्यादि धनकी चोरीरि ग
एक वर्षसम प्राजापत्य गर्नु । वामनको धान्य वामनै चोर त यो प्रायश्चित
भण्यो । क्षत्रियले तीन हिसा गर्नु, वैश्य आधा, शूद्रले एकपाउ प्रायश्चित्त
गर्नु । क्षत्रियको त धान्य धन चोरिया त तीन पाद प्रायश्चित गर्नु । वैश्यको
धान्य धन चोरिया आधा, शूद्रको धान्य धन चोरिया एकपाउ प्रा० गर्नु ।

क्षत्रियादिका मनुष्य स्त्री गृह क्षेत्रादि चोरिया चांद्रायण गर्नु । ब्राह्म-
णका मनुष्यादि चोरिया त सुवर्णस्तेय प्रायश्चित गर्नु । राङ सीसा चोरिया
सांत्तपन गर्नु । एकवार तृप्ति गर्न्या भक्ष्य भोज्यादि चोरिया पंचगव्य पिणु ।
दुइवेर तृप्ति हुणिया भक्ष्यभोज्यादि चोरिया तीन दिन उपवास व्रत गर्नु ।
कयार काठ गुड शुष्कान्न वस्त्र छाला मांस चोरिया तीन दिन उपवास गर्नु ।
रूपो चोरिया चांद्रायण गर्नु । तामो पितल लोहा चोरिया पराकव्रत गर्नु ।
तिल चोरिया चांद्रायण गर्नु । कपास पट्टवस्त्र उर्णावस्त्र एक खुरका पशु,
दुइ खुरका पशु, जुरा वाज प्रभृति पक्षि शुठो मर्च पिपला प्रभृति औषध,
केसरी कस्तूरी प्रभृति गंध चोरिया तीन दिन सम जलपान मात्र गर्नु । देवता
चडाया धन वस्त्र भूमिको चोरि गऱ्या एक वर्ष पर्यंत पानिमाहा पशिकन
अघमर्षण गर्नु । लाष लूण मह मासु तेल दूध दहि घिउ महि कस्तुरी केसर
कपूर वस्त्र वेचिया चांद्रायण गर्नु ।

(ग) तेस्रो अध्यायबाट

वामनकन पीडा दीकन हौर लग जातिभ्रंशकर्म गरिकन सांत्तपन व्रत
गर्नु । अनिछाले सो कर्म भया प्राजापत्य गर्नु । एकैवार यो कर्म भया अर्द्ध
प्राजापत्य गर्नु । इछाले एकवार यो कर्म भया अर्द्धसांतपन गर्नु । हाथि
माऱ्या पाच नीलवृष भदिना । गधा भेडा वाकरा माऱ्या एक एक गोरु दिनु।
घोडी माऱ्या वस्त्र दान गर्नु । सर्प्प माऱ्या लोहादड तुल्याइकन तसको
दान गर्नु । शुवा माऱ्या दुइ वर्षको गोरु दिनु ।

नीलवृषादि दान गर्नाकन सामर्थ्य नभया हाति माऱ्या दुइ मास सम
यावक व्रत गर्नु । घोडो माऱ्या एक माससम यावक व्रत गर्नु । भेडा वाकरा
माऱ्या त्रिरात्र व्रत गर्नु । शुवा माऱ्या एक उपवास व्रत गर्नु । सर्प्प माऱ्या
सप्तरात्र उपवास गर्नु । मत्स्य माऱ्या पनि सप्तरात्र व्रत गर्नु । अनिछा त,
एती कर्मका अभ्यासमहा माससम यावक व्रत गर्नु। अधिक अभ्यासमहा
चांद्रायण गर्नु । जानिकन थोडा अभ्यासमहा कृच्छ्रातिकृच्छ्र गर्नु । मनाक
अभ्यासमहा दुइ चांद्रायण गर्ना ।

अपात्रीकरणमहा अनभ्यासमहा तप्तकृच्छ्र गर्नु । अभ्यासमहा सांतपन
कर्नु । जानिकन अभ्यासमहा चांद्रायण गर्नु । मार्जार गोधा मंडूक मूषक
चाष काक उलूकनमहा एकलाइ पनि माऱ्या तीन दिन दुग्धमात्र पिनु अथवा
पादकृच्छ्र गर्नु । किंवा एक योजन तीर्थ जानु । अत्यंताभ्यासमहा षण्मासिक
व्रत गर्नु ।

हरिण खंजरीटादि मान्या एक वाछो दिनू । पुष्पमहा फलमहा अन्न-महा गुडादिमहा भया प्राणिन मान्या एकदिने घृतमात्र खानु । विना हाडका एक एक प्राणि मान्या एक प्राणायाम गर्नु । हाड भयाका प्राणिमा एक मान्या आठ मूठ धान्य दिनु । इछापूर्वक मान्या आठ मूठ तिल दान गर्नु, किंवा एक पण तामो दिनु : थोडा अभ्यासमहा रूपो दिनु । जानिकन थोडा अभ्यास महा पण सुवर्ण दिनु ।

हंस सारस चकोर कक्कुठ मयूर वाकरो मान्या एक भक्त गर्नु । शुक पारावति ठिठिम मत्कुण वक मान्या भक्त व्रत गर्नु । चाष काक कपोत सारी तित्तिर मान्या प्रात: संध्या मध्याह्न संध्या कालभरि प्राणायाम गर्नां । वृष जंवूक भल्लूक मान्या एक पाथि तिल दान गर्नु । हौर पक्षि मान्या एक उपवास व्रत गर्नु । इछा त, अल्पांताभ्यासमहा गोहत्या व्रत गर्नु ।

धनिले वराइ मान्या घृतपूर्णकुंभ दिनु, तित्तिर मान्या एकद्रोण भरि तिल दान गर्नु, शुक मान्या दुइ वर्षको वाछो दिनु, क्रौंच मान्या तीन वर्षको वाछो दिनु ।

हौर मलिनीकरण पापमहा अनिछाले तीन दिन यावक व्रत गर्नु । अभ्यासमहा कृछ्रातिकृछ्र गर्नु । जानिकन तप्तकृछ्र गर्नु । अभ्यासमा फिरि फरि तप्तकृछ्र गर्नु ।

जं जं जातिको आत्महत्या गर तं तं जाति मान्याको पाप आत्म-हत्यारालाइ लागंछ । तसका छोरा भाइनले आपना पिता माइका पाप फालनाकन सो सो प्रायश्चित्त गर्नु–एक चांद्रायण, दुइ प्राजापत्य एति, तिन कृछ्र अघ्र्याला गर्नां । वंध आत्महत्यामहा क्याइ दोष छैन । प्रायश्चित्तार्थ मरण नैमित्तिक काम्य दुइ कहीछ । प्रयागादिमरण काम्य कहीछ । अपना भर्त्ताका संग सती हनु पनि काम्य कहीछ । तहा व्राह्मणीले सहगमन मात्र इछा भया अनुगमन नगर्नु । वलात्कारले गन्या उसका पुत्रादिले आत्महत्या प्रायश्चित गर्नु । तव श्राद्धादिकर्म योग्य हो ।

हौर जातीकि स्त्रीनलाई अनुगमनमहा पनि दोष छैन । चिता होइ डरले भागि आया एक प्रजापत्य गर्नु । विना प्रायश्चित आत्मघातिकी क्रिया गन्या एक तप्तकृच्छ्र एक चांद्रायण कर्त्तीले गर्नु । आत्मघातिनको नजानि-कन स्पर्श रोदनादि गन्या उपवास गर्नु । वोकिया सांतपन व्रत गर्नु । जानि-कन तप्तकृछ्रद्वय गर्नां ।

ऊर्द्धाग माहा वमन तैलाभ्यंगविष्टा मूत्र रजस्वलामार्जारादिस्पर्शले उछिष्ट भयाको मर त तीन प्राजापत्य गर्नां । अधोछिष्टमहा डेड प्राजापत्य

गनु । खड्गादि मरणमहा अंतरिक्षमरणमहा सूनक मध्य मरणा शौच मध्य-मरणा भया लग तीन प्राजापत्य गर्नां ।

(राष्ट्रियपुस्तकालय, सिंहदर्वारका सौजन्यले)

विशेष शब्दहरू

(क) पहिलो अध्यायबाट

वामन : वाहुन ।

अप्रमाण छ कं सिद्धान्त : अप्रमाण छ भन्ने सिद्धान्त ।

लवरि : ढांटछल । छाँटले तामाको काम गर्ने पुहुनी श्रेणीका "लवार"हरूसंग यसको सम्बन्ध छ (हेर्नोस् शो २३) । उसो भए यसको शाब्दिक अर्थ हुन्छ "लवारको कर्म" ।

होइ : भन्दा; बाट ।

नव्याही : बिहे नभएकी ।

हौर : अरू ।

फुफु : फुपू ।

वहिणी : बहिनी ।

एकैश : एक्काइस ।

जन्योउ : जनै ।

श्याक (ल) : यो पद मुद्राराक्षसले गर्दा यहाँ अशुद्ध छापिएको हो । हुनुपर्थ्यो "श्याप" (सर्प) ।

सुनु : सुन ।

कानशा (सा) को : कान्छाको ।

तोलाइ : तँलाई ।

भाषा : भाका ।

दियाहुनी : दिएको खण्डमा ।

नाइ भाथि : छैन ।

एसा : एस्ता ।

गाइन्को : गाईहरूको

वहुवचनको तिर्यक कारकमा यस पोस्तकमा अन्त पनि–न् प्रत्यय आएको छ,जस्तै वामन्का: वाहुनहरूका, स्त्रीनसँग : स्त्रीहरू सँग; प्राणीनमहा, प्राणीहरूमा इत्यादि । अफुहोइःआफू भन्दा । यस शब्दमा 'प' र 'फ' दुवैको प्रयोग पन्तय गरेका छन्, जस्तै अपना, अपनी इ० ।

दीवेए : दिएर । यो कुमाउनी प्रभाव हो । नेपाली विभाषा (*dialect*) हरूमा यससँग मिल्दा रूप हुन् बैतडेली 'दीवरे' अनि डोटेली 'दिईबर' ।

कोलु : कोल ।

अफुचं : आफूभन्दा । हेर्नोस् माथिको 'आफुहोइ' ।

गाइणा–वजाउणा : गानाबजाना ।

एकावन्न : एकाउन्न ।

घोरा, हाथी : घोडा, हात्ती ।

वकरा : बाख्रा ।

भैंसा : राँगा-भैंसीहरू ।

जनकी : जसको । अचेल नेपालीमा आदरार्थी, जनको,जनका,जनकी छैनन् ।

तनहोइ : तिनबाट ।

रसोइ गर्नी : भान्सा (तयार) गर्नु । 'रसोइ' स्त्रीलिङ्गी भएकाले 'गर्नु'को साटो 'गर्नी' छ । प्रचेल साहित्यिक नेपालीमा 'गर्नु'को स्त्रीलिङ्गी रूप छैन ।

मद पिर्णि (स्त्रीलिङ्गी) : रक्सी पिउनु ।

दारुवा : दाउरा । (तुलनीय बैत-डेली दरुवां)

लोडाले : डल्लाले ।

महिणाभेतर : महीनाभित्र ।

कर्नु : गर्नु । कुमाउनी प्रभाव ।

घाट (घांट) : घांडो ।

दोष नी हो : दोष हुँदैन ।

जैंकी : जसकी ।

जैंको : जसको ।

यो जैंकी स्त्री हो : जब जसकी (कसैकी) स्त्री हुन्छे ।

लडिकाले : केटाले, छोराले ।

षोड : सोह्र ।

कयार : प्रयार ? बैतडीतिर 'अङ्गेरी'लाई'प्रयार' भनिन्छ ।

रूपो : चाँदी ।

लोहा : फलाम ।

जुरा : जुर्रा ।

लाष : लाहा ।

(ग) तेस्रो प्रध्यायबाट

भदिना : भेद्नु ।

शुवा : लगा ।

सम : सम्म ।

गोधा : गधा ।

चाष : ठेउवा चरो ।

खंजरीट : खंजन चरो ।

विनाइ : बिना नै, बिनै ।

लभारी : छलकपट, तुलनीय'लवारि' (माथि) ।

भाणामाहा : भांडामा ।

दरुवा : दाउरा, तुलनीय 'दारुवा' (माथि) ।

थोडाइ : थोरै ।

मनाक : प्रशस्त ।

पण : पातो । तुलनीय संस्कृत 'पर्ण' पात ।

कक्कुठ (?) : एक चरो ।

षारावति (?) : एक चर ।

ठिठिम : एक चरो ।

मत्कुण : उडुस ।

सारी : सारुङ चरो ।

तित्तिर : तित्रो ।

प्रात्महत्यारा : आत्मघाती ।

जैं जैंको : जस जसको ।

तैं तैंको : त्यस त्यसको ।

पितामास : बाबु आमा ।

प्रघ्याला : अर्घेला ।

क्याइ : केही ।

हनु : हुनु । संभवत: यो 'हनु' लेखताको बिराम हो ।

लग : पनि (तुलनीय गऱ्या लग : गरेपनि) । वाणीविलास "दिन १४ लगे मध्य ज्वर कइंछ" : १४ दिन नै पनि मध्यज्वर भनिछ (शी. २६) । दावादलले पनि यस शब्दको प्रयोग गरेका छन् ।

गर्निया : गर्ने प्रचेल नेपालीमा कृदन्तमा जुन ठाउँमा—ने प्रत्यय हुन्छ, पहिले न्या हुन्थ्यो । प्रेमनिधिले यस न्यालाइ विकल्पले-निया अथवा-णिया पारेका छन् । यो उनको मातृभाषा कुमाउनीको प्रभाव हो ।

घोइणु, घोणु : धोइनु, धुनु ।

जुवार : जुनारी ।

रोगीका सात : रोगीका साथ ।

नागि : नाङ्गी । अझै 'नागो' भन्ने चलन छँदैछ ।

पुरीष : पुरुष ।

नाइ थि : छैन ।

निछोडनिया : नछोड्ने ।

नगर्नासिम : नगर्दासम्म ।

वार : वाह्र ।

प्राणायाम गर्ना : प्राणायाम गर्नु । 'गर्नु' को बहुबचनमा र तिर्यकमा 'गर्ना' प्रचेलको साहित्यिक नेपालीमा छैन ।

सात साठि : सत्सट्ठी ।

ब्वारी : बुहारी ।

दुइ शै : दुई शय ।

णब्वै : नब्बे ।

साडिसात : साढे सात ।

साडी एघार : साढे एघार ।

फालीय : फालियोस् । तुलनीय पृथ्वीमल्लको "सो पुण्य-पाइय" ।

फालीन् : फालिऊन् । फालिय, फालिन्को विधिलिङ्गको भन्दा पनि साधारण वर्तमानको अर्थ छ ।

पुरो : पूर्ण ।

तीनपाउ : तीन भागमा एक भाग ।

दुणु : दोब्बर ।

त्यगुण : तीनगुना ।

वणिया : वैश्य ।

गर्नो : गर्नु । तुलनीय रानीपोखरी-को "कैहि पाप यो पोषरि-माहा गर्नो नाहि" ।

लागंक्ष : लाग्छ ।

त्रिसी : तिर्सौं ।

साठिउ : साठियौं ।

ठुलाइ : ठुलै ।

(ख) दोस्रो अध्यायबाट ।

दूष : दुःख ।

तेरवा : तेह्रौं ।

इष्टषम (इष्टसम): चाहेजति(?)।

पैर्नु : पहिरिनु ।

सूचना—यस पोस्तकका तीन अध्यायमध्ये सबैबाट केही अंश प्रस्तुत गरिएका छन् ।

(ख) नृपश्लोकी

श्री गणेशायनमः। नृपश्लोकी भन्याका ग्रन्थमा महापातक प्रभृति पाप र तनै पापको प्रायश्चित्त संक्षेपले कहिन्छ । महापातक अतिपातक अनुगातक

उपपातक जातिभ्रंशकर अपात्रीकरण संकरीकरण मलिनीकरण अवकीर्णी-करण प्रकीर्णक एति दश प्रकारका पातक छन् । इनैमा पनि पातकिले गऱ्या-को पाप प्रकाश भयो भन्या प्रकाश पाप कहिन्छ । गुप्तै रह्यो अरूले जानेनन् भन्या गुप्तपातक रुहिन्छ । प्रकाश पाप र गुप्त पापको प्रयोजन प्रायश्चित्तमा आउन्या छ ।

प्रथम अर्कालाई मार्न्या मनुष्यकन सात प्रकारको पातक हुन्छ। तेसको तप्सील—ब्रह्महत्या, पितृहत्या, मातृहत्या जो छ महापातक हो । समान जातकी सपत्नमाता छोरो छोरीको बालक बाबुका भाईहरू तनैका स्त्री मामा माविजु सासु ससुरा मित्र मित्रकी स्त्री वैन्ही प्रभृतिको हत्या जो छ अनु-पातक हो । गोहत्या जो छ उपपातक हो । हाती घोडा उँट गदाहा प्रभृतिको हत्या जो छ संकरीकरण हो कीटपतंगहरूको हत्या जो छ मलिनीकरण हो आत्महत्या जो छ प्रकीर्णक हो । आत्महत्याकन प्रकीर्णकमा गन्यो भनि सानू पातक नभंनु ।

परस्त्रीगमनले छ प्रकारको पातक हुन्छ । तेसको तप्सील—मातृगमन जो छ महापातक हो । एस् पापको प्रायश्चित्त देह त्यागैले मात्र हुन्छ अरू कुराले हुँदैन । समान जातकी सपत्नमाता छोरी बुहारी गुरुस्त्रीमा गमन गर्नु जो छ अतिपातक हो । वैन्ही सासु माविजु जेठाबाबु कान्छाबावुका स्त्री सानिमा फुफु मितकी स्त्री रानी चांडालीहरुमा गमन गर्नु जो छ अनुपातक हो । अरु सामान्य स्त्रीमा गमन गर्नु जो छ उपपातक हो । गाई भैंसी प्रभृतिमा गमन गर्नु जो छ जातिभ्रंशकर नामा पातक हो । आपनै स्त्री छ त पनि पर्वमा दिनैमा संध्याकालमा श्राद्ध दिनमा व्रतमा रजस्वला गमन गऱ्यो भन्या प्रकीर्णक नामा पातक हुन्छ ।

अभक्ष वस्तुको भक्षण गर्नाले चार प्रकारको पातक हुन्छ । तेसको तप्सील—मदिरा पान गर्नु जो छ महापातक हो । लसुन भक्षण जो छ अनुपातक हो । मांस भक्षण जो छ उपपातक हो । मदिरा प्रभृति अभक्ष वस्तुमा पऱ्याका फलफुलको भक्षण जो छ । मलिनीकरण हो । अभक्ष वस्तुको भक्षण गऱ्यामा पातक कह्याको जात विशेषले हो सबैजनालाइ होइन ।

कुटिल वृद्धि भयाका मनुष्यकन दुइ प्रकारको पातक हुंछ । तेसको तप्सील-गुरुमा कुटिल बुद्धि गर्नु जो छ अनुपातक हो । अरुमा कुटिल वुद्धि गर्नु जो छ उपपातक हो ।

नास्तिक वुद्धि गर्नाले तिन प्रकारको पातक हुन्छ । तेस्को तपसील-नास्तिकले गर्न्या कर्म गर्नु अनुपातक हो । नास्तिकको मत लीं आस्तिक

धर्ममा वचनले दोष दिनु जो छ अनुपातक हो । मनले दोष दिनु जो छ उपपातक हो ।

चोरी कर्म गर्नाले चार प्रकारको पातक हुन्छ । तेस्को तप्सील-सुव-र्णको चोरी गर्नु जो छ महापातक हो । हाती घोडा रत्न मनुष्यहरूको चोरी जो छ अनुपातक हो । चाँदी ताँवो धान्यहरुको चोरी गर्नु जो छ उपपातक हो । फलफूल काष्ठहरूको चोरी जो छ मलिनीकरण हो ।

वेदको निन्दा गर्नाले दुइ प्रकारको पातक हुन्छ । तप्सील—वेदलाई अप्रमाण भन्नु, वेदको हेला गर्नु जो छ अनुपातक हो । वेदमा श्रद्धा नराषी वेदविहित कर्म गर्नु जो छ उपपातक हो ।

तस्तै वेदाध्ययनको त्याग् गर्नुले दुई प्रकारको पातक हुन्छ । तप्सील-सहजैमा आलस्यले वेदाध्ययनको त्याग् गर्नु जो छ अनुपातक हो । स्त्री-पुत्रादिको पालन पोषण गर्नामा व्यग्र भै वेदको त्याग् गर्नु जो छ उप-पातक हो ।

तस्तै गुरुको अहित गर्नाले पनि दुई प्रकारको पातक हुन्छ । तप्सील-गुरुका धन संपत्ति हानि गरिदिनु जोछ अनुपातक हो । दुर्वचनले मात्र चित्तमा खेद गराई दिनु जो छ उपपातक हो ।

झुटो बोल्नाले चार प्रकारको पातक हुन्छ । तप्सील—अनाहकमा अर्काको जिउ जान्या अथवा आफुलाइ केही लाभ हुन्या एस्तो झुटो वचन वोल्यो भन्या अनुपातक हुन्छ । सज्जन मनुष्यको परिणाममा अहित हुन्या एस्तो एस्तो झुटो वचन गऱ्यो भन्या उपपातक हुन्छ । जस् कसैले अहित हुन्या झुटा वचनले अपात्रीकरण नामा पाप हुन्छ । ठट्टा मस्करी गर्दामा पनि झुटो वचन वोल्यो भन्या प्रकीर्णक नामा पातक हुन्छ ।

दशविध पातक भन्याका यिनै हुन् । अव उप्रान्त इनैपातकको प्राय-श्चित क्रमैले कहिन्छ ।

(वीर पुस्तकालयका सौजन्यले)

विशेष शब्दहरू

तनै पापको : तिनै पापको ।	आप्नै : आफ्नै ।
पातकि : अपराधी ।	भयामा : हुँदा ।
तप्सील : सूची ।	लशुन : लसुन ।
माविजु : माइजु ।	अनाहकमा : बेर्थै ।
हाती : हात्ती ।	मस्करी : ठट्टा ।
गदाहा : गधा ।	

३४

कल्याल राजा सुदर्शन शाह

(क) महल निर्माण हुंदाको ताम्रपत्र (सं० १८०८)

श्री वद्रिनाथो जयेति । श्री मुक्तिनाथ शहाय । श्रोम् स्वस्ति श्री श्री श्री गगनहेमगिरिराजचक्रचुडामनिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलिविराजमान मानोन्नत: श्री महाराजाधिराज जुवराज श्री श्री श्री श्री मत्सुदर्शन साहदेवज्युले जावेस्वरदेसे छिनाशिम रजस्थाने श्री शाके १६६७ वैशाषमासे दिनगता १ सुक्लपक्षे अष्टभ्यां तिथौ तिष्य नक्षेत्ते शुक्र शनि अंतरे रात्रौ गत-घटिका २३ र गते कुंभलग्ने वृश्चिकनवांशके सिलास्थापना मया । देशमाथि ठ्वाँग धार्नु हालि गात जाग्यो । उस् ठ्वाँग धार्नाका भडारि सत्यधन् साहि, गोर्सा इथ साहि, शिवराम विष्ट; लछिमन् जोइसि । इनुलाइ गात जाग्यो । ग्रव धंनको लेषो ६००० (छ हजार) षसानको ३००० (तिन हजार) जडांनको सुद्दा धंन ९००० (नो हजार) जावत् भयो । ग्रव जावतको लेषो ९ रुपियाँ ग्राग्ला २०० रुपियां कोइचिन् पटम्मर पंचरंगका ५ फाल्सा पंचतिर्थको जल १ धार्ना, ताँमाका कुंभ र दिया १, ताँम्मुल्फल १, मथेडो —येति सिला स्थापना हुँदा लाग्यो । साइज्यु पा लाग्या । वाइस् पष्यालि थर व्रोंह्मन् पारोषालि गया । जंइत्षम्व ठुला भरोट् प्रस्नोट अंनाइ गात जाग्यो । ल्याया । शजाउंन्या उकिल्दार वैजिनाथ् शाहि वार्कोटचा वसन्त राजा माध्या भंडारि पिरोज्या कार्किलाइ गात जाग्यो। कुल्या भंडारि रांम्महरि ढुंगा गडाउन्या कंम्ठेलाई गात जाग्यो। चारै जातका गोरुवाँ वेठलाइ गात जाग्यो । २५ जंना ग्रोड् महल् चिठ्न्यालाइ गात जाग्यो । ४० जंना ढुंगाको षाँन् गाड्न्या डेढ हजाक वेठेरि गारो गर्न्या ढुंगा वोकन्या षगर वोकन्या दार वोकन्यालाई गात जाग्या । ७ रुपियाँ ग्राग्ला ७ विशरुपियाँ ५२ थाँन् कपडा उकिलदारतिर लाग्या । ४४ रुपियाँ ग्राला ८०० रुपियाँ १५ कोडा कपडा ग्रोडातिर लाग्या । २५ रुपियाँ ग्राग्ला ६०० रुपियाँ ढुंगाको षाँन् गाड्न्यातिर लाग्या । १९ रुपियाँ ग्राग्ला १४ सय रुपियाँ १५ थाँन ग्राग्ला १३ कोडा पाषा विश पाठ ४ थाँन् भाँडा वेठेरी कुलाला षर्च जाँड्—पिनि लाग् लाग्यो । ४ रुपियाँ घटि २०० रुपियाँ ३ कोडा कपडा पट्मरि घोड्यासैंमिरिन्याल ढुंगा वोकन्या चित्रा वन्न्यातिर लाग्यो ।

श्रोम् स्वस्ति श्री शाके १६६८ फाल्गुनमासे दिनगता १४ बुधवासरे दिनगत घटिका गते लग्ने श्री महारांनि गंगावति तस्य पुत्रो श्री जुवराजज्यु-सहिते महलप्रेवेस गरि गात जाग्यो । गंणपति मथु जोइसि, ग्रचाजं चुचु ग्रचार्ज मनिरांम ग्रचार्ज होतु, व्यांस् देव उपाध्या, व्रह्मा वासुदेव जोइसि, ग्रोठ्वोंज्यु माधु जोइसि, विस्वामित्र पंडित । इनु सइत् २०० व्राह्मण येति जग्यथि वरिया थिया । ९ रुपियाँ, ग्राग्ला २०० रुपियाँ, ६९ रुपियाँका ३२ थान् कपडा १५ रुपियाँका पंचरंगका ९ फाल्सा, १० रुपियाँको १ वछरो साडि २८ धार्नि घ्यु, १६ पाषा, ३२ पाठा, ४४ रुपियाका धान्, ५० रुपियाँका कोइचिन पटम्मर सइत् १० थाँन धजा पताका तोरंन् भया, २ गाइ २ धार्नि ताँमाका कुम्भ ८ दिया देउघर भया—यति जग्य वास्तुदेवता दत्तभैरउ उन् शवु व्राह्मण दक्षिना इनाम लाग्यो। सिरपेज सइत् २४ रुपियाँका कपडा ४ जना जषिराका भंडारिकंन पैरांउन् लाग्यो ।

श्रोम् स्वस्ति श्री शाके १६६९ भाद्रपद मासे श्री महाराजको महल प्रवेस् भयो । सुनका कलम षम्ब देवस्थल चडाइ गात जाग्यो । श्री जुवराज-ज्युको राज् गर्ना सइत सिरपाउ वक्सित भयो । १८ रुपियाँ ग्राग्ला २ सय रुपियाँका वाला मंद्रा कपडा भया चार घोडा १५ वछेरा, चउ उकिल्दार ग्रोडकंन पैराउन् भयो । शाडि २२ रुपियाँ, ९ थांन् कपडा वडैतिर लाग्या। सुद्दा ८४ मन लवाषड सइत साडि ७००० लाग्यो ।

श्री शाके १६७३ जेष्टमासे दिनगता १२ संनिवासरे दिनगता घटिका १८ गते सिघलग्ने हातिको महल प्रवेस भयो ।

सिला स्थापना हुदाका व्राह्मण जोतिषि मथुजोइसि, शुकदेव ग्रचार्ज जक्तु उपाध्या, कृतोधज जोइसि ।

विशेष शब्दहरू

जयेति (जयति) : जित्छ ।
हेमगिरिराज : हिमगिरिराज ।
चक्रचुडामनि : चक्रचूडामणि ।
जुवराज : युवराज ।
सुदर्शन साह : सुदर्शन शाह ।
जावेस्वर देसे : जावेश्वर देशमा ।
छिनाशिमरजस्थाने : छिनासिम राजधानीमा ।
सुक्लपक्षे : शुक्लपक्षमा ।
तिष्यनछेत्ते : तिष्य नक्षत्रमा ।
च्वाँग धार्नु । पाथी र धार्नी (?) । तुलनीय 'ढ्वाङ' ।
गात जाग्यो : शरीर जाग्यो, अर्थात् कृपा भयो ।
गोर्सा : मालिक (?) ।
इनुलाइ : यिनलाइ ।
धंन : धन ।
लेषो : हिसाप ।
षसांन : खसभूमि, खभान ।
जडांन : भोटभूमि, जडचानं ।
सुद्दा धंन : जग्गा धन ।
उकिल्दार : एक दर्जा ।
राम्महरि : रामहरि ।
कम्ठे : कामदार (कमंठ)
गोरुवां : गुरुवा ।
बेठ : वेठीको काम गर्ने ।
ओड : कर्मी विशेष ।
वेठेरि : बेठ ।
षगर : चिउरी ढुङ्गा ।
दार : काठ ।

नो : नौ ।
जावत् : यावत्
आग्ला, कोइचिन, पटम्बर,पट्मरि, पंचरंग, कोडा } कपडाका विभिन्न जातहरू
फाल्सा : कपडाका टुक्राहरू ।
१ धार्ना तामाका कुंभ र दिया : एक धार्नी तांमाको कुंभ र दिया ।
मथेडी : अर्थ अज्ञात ।
शाइज्यु पा लाग्या : शाहीज्यूको सवारी भयो ।
पष्यालि थर : पाखेली थरका ।
पारोपा : अगरु धूपका काठ ।
जंइत्षंम्व : विजयस्तंभ ।
भरोट अस्नोट : ?
अंनाइ : उम्याई । व्युत्पत्ति अज्ञात ।

शजाउन्या : सजाउने ।
होतु : होता ।
व्यांस् : व्यास ।
ओध्वोज्यु : अध्वर्यु ।
जग्यथि : यज्ञमा ।
वरिया थिया : बरिएका थिए ।
वछरो : बछेडो ।
देउपर : ? ।
दत्तभैरउ : दत्तभैरव ।
शवु :सवै ।

पाषा : राढी, पाखो ।
शाडि, साडि : साढे ।
जांड्पिनि : जांडपिउनी ।
लाग् : खर्च, व्यय ।
तस्य पुत्रो (तस्या पुत्रो) : उनको छोरो ।
प्रवेस : प्रवेश ।
गंणपति : गणपति, यज्ञमा प्रतिष्ठित गणेश ।
अचार्ज : आचार्य ।
मनिरांम : मणिराम ।

सिरपेज : टोपी ।
राज् गर्ना सइत : राज गर्ना साथ ।
सिरपाउ : पुरस्कार, तुलनीय नेवारी सिरपा (< शिरपाद) ।
वक्सित : वकस ।
वाला : गहना विशेष ।
मंद्रा : मुन्द्री, गहना विशेष ।
पैराउन् : पहिरन ।
वडै : काठकर्मी ।
लवाषड : ? ।
कृतोधज : कृतध्वज ।

(ख) लालमोहर (सम्वत् १८१४)

(बलभद्र जोसिलिखित)

श्रीवद्रिनाथ जयति । श्री मुक्तिनाथ शाहाय । श्री महाराजाधिराज सुदर्शनचक्र साहदेवज्युका आग्य । ओम् स्वोस्ति श्री महाराजको रजाइश । श्री शाके १६७९ मागमाशे दिनगता १६ तिथौ २ वुधवाशरे नक्षत्रे ६ क्षेत्रपुररजस्थाने श्री श्री श्री श्री श्री महाराज सुदर्शन शाहादेवज्युले चैनाल चउडिलागाइउपर मया येशि मैछ । अघ्यार्त वीरभद्रशाहका शमय ऐश्ले रेष पायाकै थियो । शताश कान राषनाले माथि त छायाक्षेत्र यात रिनमोक्षको रेष वक्शि मया भैछ । यांत आपु पडता भया त क्या या त वाउन्या लाया त क्या इनु चैनाल छाडि कशि पाउनु नाहि । इनुकै छ । जव त इ कोइ पडता मयेन त अरू शताइस लं आ। यां पुडा २ भाग् रेषिका १भाग पंडताको ऐस्तै गरि वग्सित् मया भै छ ज्यु ।

पात्र शाचि—हित् भाना, हित् धं भडारि, जगनाथ भडारि, माला भडारि, हरिकन्ठ कार्कि, चडिवार माघु कठाइत । मोहोर छाल गर्न्या— शिवभक्त पाध्या । शाज गर्न्या—भिमा भाम, मघु भाम । वित्यारु—वैकुंठ जोइशि, क्षत्याल वेशारि राजा, प्रदिपशाइ गोशाइ, राराका शुत्या बुडो, चाप्धार जगदेव षवश, षग्र्धार जगतमल्या वुडो । लिषित शाचि वलभद्र जोइशि । शुभमस्तु रामप्रसादात् ।

विशेष शब्दहरू

शाहाय : सहाय ।

आग्य : आज्ञा ।

रजाइश : राजादेश ।

बुधवाशरे : बुधवासरमा ।

अघ्यार् त : अघिबाट त ।

कान : काँध । कान राषनाले : शिरोभरो लिनाले ।

यात, यांत : संभवत: यो स्थानीय थेगो हो ।

ऐश्ले : यसले

रेषि : तलसिङ ।

ऐस्तै : यस्तै ।

वाउन्या : खेताला ।

छडिघार : पद विशेष ।

षपर्धार : कपर्दार ।

विंत्यारू : निवेदक ।

रारा : जुम्लाको एउटा रमणीय स्थल। यहाँको "रारादह" फेवातालको तुलनामा आउँछ ।

पडता : मोही ।

–:०:–

३५

अजीर्ण मंजरी- बेनामी

रचनाकाल– संभवत: सं. १४५० पूर्व

प्रतिलिपि काल– स. १८०९

प्रतिलिपिकार– गङ्गा विष्णु द्विज

भाषा-प्राय : प्रतिलिपिकालीन

श्री गणेशायनम: । नालिकेलेति । नारियलकी गरीको पाक चावलले अथवा पिपलाले गर्छ । घियको पाक जंवीरादि अंविलाले गर्छ । केराको घियले गर्छ । गहुको पाक कर्करोले गर्छ । मासुको पाक कांजिले गर्छ । गुड मह दहिको काजि धानका भकारीभित्र ३ रात्रि राष्याका काजिले । नारिंग कवला सुंतोलाको पाक गुडले गर्छ । पिंडालुको पाक कोदाले गर्छ । दूदको पाक मह्दी । काचा आमको पाक ताता पानिले गर्छ । माछाको पाक आमका कोइलाले गर्छ ।

वहुत पानि पियाको पाक महले गर । अथवा मद्यादि पानविकारे मछवंवु । सिंहरादि तालदेखि भयाका वस्तुको पाक करुवातेलले गर । पौष्करजे त्रिकटु । शेष बुद्धिले जान्नु ।

कटहरको पाक केराले केराको पाक घियको घृतको पाक जांविरले अविलाको नूनले नूनको चौलानिले । नरिवलको तालको पाक चावलले गर । चावलको पाक यवक्षारादिको क्वाथ । अथवा खार हुन्या वृक्षनका रसले क्वाथले तंडुल पाक गर्छ ।

डाडिम अमला ताल तिंदु विविरो लवली एति फलको पाक वकुलका

फलले गर । वकुलको पाक तसैका जराका रसले गर । मङ्का खिर्नी फसी खजूरा कपित्थ एतिकको पाक नीमको फल घोटि पिनु । घिउको महीको पाक पनि निवले गर । गहु मास चणा अलस मूगीको पाक धतुराका फलले गर । खजूरा कमलनाल कसेरु सिताषाड एतिको पाक सिहराले गर ।

मासु कटहरको पाक आमका कोइलाले गर । खिचो भैंशिका दूधको पाक सिधा नूनले गर । कपूर शुपारी पान केशरी जाइफल जाइपत्री कस्तूरी सिल्हक सुगन्धि द्रव्य नरिवल्को दूध एतिको पाक समुद्रफेनले गर ।

शामा वनको श्यामा गहत शाठी धान वोडिका गुनाको पाक दहिका तरले किंवा काजिले गर । अमिलिको गहतको पाक तिलतेलले गर । आमको पाक मोथ्याका जराले गर । कसेरू सिहारा कमलनाल दाष षजूरो षांडको पाक शुठाले गर । इक्षुविकार अदुवाका रसले गर । पलाशका काष्टपत्र कस्मले गर ।

घियको पाक अमिलीले पिराले तप्तोदकले गर । तिलादि सर्वतेलको पाक कांजिले गर । कटहर अवलाका फलको पाक शल्लाका बीजले गर । बहुत मासु माछा यथेष्ट षाया पनि सूक्त चुक्र पिया पाक तत्क्षणै गर । केवल आगोले पोल्याका माछाको पाक मासुले गर । शिकर्णिको पाक त्रिकटुले गर । गाइका दूधको पाक ताता माडले गर । भैंशीका दूद दहिको पाक शंखचूर्णले गर । वटूकको पाक वेशवारले गर ।

स्नेहो (स्नेहो ?) निशाहिंगुलवंगकैला
हृपाकजीरार्द्रकनागराणि ।
अम्लोषणं सैंधववर्णमत्र;
यथोचितं संस्कृतये प्रणीतं ।।

एति सर्व पातका पोकामाहा पकाउनु वेशवार हो ।

फिनिको पाक लवंगले गर । पपरा नाव् गऱ्याका खाजाको पाक सैंजिउनका बीजले गर । लड्डुको पाक पिपलजरीले गर । पुवा शया रोटी मांड सर्व पकवानको पाक पिपलजरीको क्वाथले गर ।

गोहरो शाउलो दुम्शी सुङ्गुर वराह कछुवा एतिका मासुको पाक जवापारले गर, चित्रतैलले गर । षीरको पाक मुगिका क्वाथले गर, समुद्रफेनले गर, काजिले त अवश्य गर ।

सून की रुपो तातो गरि वहुतवार पानिमाहा चोभनु पनि तातो भया पिनु वहुत दिनदेपि भयाको पानि वहुतै पियाको विकार हुछं ।

पालंगो करेला ठुसा तामा मुला पचो लहुको परवर तोरिया इत्यादि शाकको पाक चौलाइका जराले गर शश्युंका छोपले गर । सुंठो तिसो नारंग सुंतोला जामीरको पाक कोदाले गर्छ । मद्य गेरु श्रीषंडसंग सेवन गऱ्या वुढो तरुनु हुंछ ।

परवर तामा टुशा करेला लहुका इत्यादि शाक वहुत षायाको पाक पलाशपत्रको भस्म पानिसग रयाली षाया तत्क्षणै वहुत षान षोज ।

शूरणको पाकगुडले गर्छं । तरुलको पाक चौलानिले गर्छ । हलेदाको पाक जामीरका रसले गर्छं । चूनको विकार नागरमोथाले हुछं ।

लटिया तोरि वेथुवाका शाकको पाक षयरका क्वाथले गर्थं । और सब पत्र-शाकको पाक तिलका झिङ्टा पोल्याको भस्म जलसंग पिनु तब सद्य पाक गर्छं ।

अमारो डुम्री पिपल षरि वर एतिका फलको पाक वाशी पानिले गर ।

रोगि मनुष्यकन चिल्लाको अजीर्ण मुगिका चूर्णले हुछं । अतीसारको शूल मोथाका क्वाथले हुछं । माषाका इड (उ ?) राको पाको नीमका जराले गर्छ । अविलिका फनमाहा चून लाया षटाइ हुछं ।

गर्मि वस्तुले चिसो हुछं । चिसाले गर्मि हुछं । अत्रिलाले नुन्यालाकन गुण गर्छं । चिल्लाले रुषाइ हुछं । वांति यववहुत हो त मिश्रि थोरा थोरा गरि षानु वांति थामस् ।

विरा महा अधिक चूनले मुख पोलियाको भया तेलका कुल्ला गर्नु सुख हो । दिन घाम रात शीतमहा रह्याको वाशी पानि नाकवाट पिनु त्रिनाश हुछं । स्त्रीका दूधले आषा धुनु आषाको रोग हुछं । धुवाका विवारले भयाको रोग शिलाजुका क्वाथले हुछं । यव यव वहुतै विरोचन हो त अवलाको लेप कपालमहा हात पाउमाहा गर्नु सुख हो ।

थकाइ भयाका रोगकन मृगको मासु षानु सुख हो । स्त्रीसंभोगका थकाइमहा प्रातःकाल दुइचार घरी सुत्या निको हो । जव वहुत स्त्रीप्रसंगले निर्धातु निर्बल हो त पिपला सिधो दूधसंग पकायाको वाक्राको अंड थोरा थोरा पचन्या गरि षानु शुक्र वृद्धि वहुत हो ।

कानका रुष्याइ तिलतेल घरि दुइसंम कान भरि राषनु दिन ७ सातमाहा सुख हो । मुखका रोगकन अदुवा षानु तस्का रसका कुल्ला गर्नु मुखको विरसता हर ।

खभुंजो तभुंजो कुभिंडो काक्रो फर्शी एतिको विकार भया करंजका

बीज घोटी पिनु तत्क्षण पाक गर। गिन्यारिका जराले जसो अतीसार थाम्छ तस्तं गरि पाक गर्छ।

स्त्रीदोष भया स्त्रीको चुलठो धोइ पीन दिनु एक पाणिअवला (भूइका फल) को रस पिन दिनु शुठो धनिउको क्वाथ दिनु स्त्रीदोष हर।

मद्य पियापछि लगतै घिउ चिनि पिनु मदमत्त नहवस्। नागरमोथो जेठी मधु अलैंची कूज धनिञा एलवालु भन्याको सुगंधि द्रव्य एतिको वरि वाधि मुख घालि राष्या मदको गंध नवाव्।

अफीम लाग्या मर्च की शुठो खानु निको हो, गर। पाया सुन मान्याको खानु किंवा धतुरो खानु। मद लाग्या गुड खानु। दूधका विकार खाड खानु सुख हों।

पत्र शाक फूलशाक फलशाक यावतशाक छन् तन्को पाक यवक्षारले गर। तिलका झिगटा पोल्याका क्षार पानिले सर्वथा सर्व शाकनको पाक गर्छ। ग्रीष्म ऋतुमा वायुको उत्पत्ति हुंछ। वर्षा ऋतुमा वायुको वृद्धि हुंछ। शरदमा वायुको नाश हुंछ। वर्षामा पित्तको उत्पत्ति हुंछ। सरदमा पित्तको वृद्धि हुछ। हेमंतमा पित्तको नाश हुन्छ। शिशिरमा कफ्को उत्पत्ति हुन्छ। वसंतमा कफ्को वृद्धि हुन्छ। ग्रीष्ममा कफ्को नाश हुन्छ। इत्यजीर्णमंजरि भाषा संपूर्णम्। श्रृत्यगर्त्विंदुशाकेऽर्के मैत्रे गौरीदिने सिते गंगाविष्णु द्विजेनेयं लिखिताजीर्णमंजरी।

(वीर पुस्तकालयबाट)

विशेष शब्दहरू

नारियोल : नरियोल।
गरी : नरियोलको फूल।
घिय : घिउ।
अंविलाले : अमिलाले।
कर्करी : कांक्रो।
गहु : गहुँ।
कांजि : काँजि। गुंड, मह, दही मिलाएर तयार गरिने औषधी।
नारिंग : सुन्तला विशेष।
कपित्थ : कैथ।
एतिकको : यतिको।
चणा : चना।
अलस : आलस :
कसेरु : वनस्पतिविशेष।
सिताषाड : मिस्रीविशेष।
शुठाले : सुठाले।
अमिलि : अमिली, रामझिङनीको जस्तो एक थरी बोट र यसको फूल।
अवला : अमला।
वेशवार : मसला विशेष। तुलनीय नेपाली रूढ 'बेसार'।
शरण : भुइकन्द विशेष।
नागरमोथा : जरीविशेष।
लटिया : लट्टे।
वेथुवा : चाङविशेष।
षयर : खएर।
झिङ्टा : झिक्रा।
षरि : खरि (वृक्ष)।
मोथाका : मोथेका।
वाक्राको : बाख्राको।
अंड : राजखानी।
करंज : झारविशेष।
गिन्यारि। गिंदेरी।
जसो : जस प्रकारले।
चुलठो : चुल्ठो।
पीन दिनु : पिउन दिनु।
कूज : ?
धनिञा : धनियाँ।
एलवालु : कैथको बोक्रा।
मर्च : मरीच।
खाड : मिस्री।
यवक्षार : जौखार, जौको खरानी।

कवला : कमला (फल)।
सुंतोला : सुन्तला।
आम : आँप।
कोइलो : आँपको कोयाभित्रको गुदी।
गर : गर्छ।
सिहारा : एक प्रकारको पानीभित्र फल्ने फल।
ताल : ताड; दह।
करुवातेल : तोरीको तेल।
जांविर : ज्यामिर।
नरिवल : नरियोल।
मङ्का : ?
इड (उ) रा : ?
षटाइ : अमिलोपना।
गर्मि : तातो।
नुन्यालाकन : नुनिलोलाई।
रुषाइ : रूखोपना, फुस्रोपना।
वांति : वान्ता।
यव : जब।
थामस् : थामोस् (थाम्ला)।
विरा : पान (को विडा)
कुल्ना : कुल्ला।
शिलाजु : शिलाजित।
यव यव : जब जब।
विरोचन : वनस्पतिविशेष।
सिंघो : सिंधेनून।

—:०:—

३६

लीलाम्वरको अजीर्ण मंजरी

(सम्भवतः गङ्गाविष्णु द्विजमा आधारित)

समय- सं. १८२१

भाषा- विशुद्ध पृथ्वीनारायणकालीन

नारीकेलकी गरीको पाक चावलले अथवा पिपलाले गर्छ। आमका रसको पाक दूधले गर्छ। घिवको पाक जंवीरादि अविलाले गर्छ। केराको घिवले गर्छ। गहुको पाक ककडीले गर्छ। मासुको पाक काजिले (गुड मह्द दहिको काजि धानका भकारीभित्र ३ रात्री राष्याका काजिले)। नारिग कवला सुंतोलाको पाक गुडले गर्छ। पिडालुको पाक कोदाले गर्छ। ज्याक्या-हि पिशाको अन्न छ तस्को पाक वाशि पानिले गर्छ।

पिपलफलको पाक हडडाले गर्छ। माषान्नको पाक षाडले गर्छ। दूधको पाक मह्दी। काचा आमको पाक मह्दले गर्छ। अथवा मद्यादिपानविकारे मघ्वंबु। सिधारादि तालदेषि भयाका वस्तुको पाक करुंत्र'तेलले गर। अथवा मछवंवुपानात्यये तैलं। पोष्करजे त्रिकटु। शेष बुद्धिले जान्नु।

कठहरको पाक केराले, केराको पाक घियले, घृतको पाक जाविरले, अमिलाको नूनले; नूनको चौलानिले, नरिवलको तालको पाक चावलले गर। जत्र (च ?) र कादिले छ तवले। चावलको पाक यवक्षारादिको क्वाथ। अथवा क्षार हुन्या बृक्षको रसले क्वाथले तंडुलपाक गर्छ।

दाडिम अवला ताल तिंदु विविरो लवलि एति फलको पाक वकुलका फलले गर। वकुलको पाक तसंका रसले गर। मङ्का (मल्हा) खिर्नी

फर्शा खजुरा कपित्थ एतिकको पाक नीमको फल घोटि पिनु। घिवको मह्दीको पाक पनि निवले गर। गहु मास चणा अलस मुगीको पाक धतुराका फलले गर। खजूरो कमलनाल करेरु सिताफाड एतिको पाक सिहराले गर। मछ्या (थ्या ?) का फलको पाक वडा माथ्याले गर।

मासु कटहरको पाक आमका कोइलाले गर। खिचो भैंशीका दूधको पाक सिधानूनले गर। कपूर शुपारी पान केसरी जाइफल जाइपत्री कस्तूरी सिल्हाको सुगन्धि द्रव्य नारियलको दूध एतिको पाक समुद्रफेनले गर। शामा-वनको शामा गह्त शाठिधान वोडि कागुनुको पाक दहिका तरले किंवा काजिले गर। अमिलीको गह्तको पाक तिलतेलले गर। आमको पाक मोथ्याका जराले गर। करेरु सिहरा कमलठाल दाख खजूरो खांडको पाक शुठाले गर। इक्षुविकार अदुवाका रसले गर।

घियको पाक अमिलिले पिराले तप्तोदकले गर। तिलादि सर्वतेलको पाक काजिले गर। कटहर अवलाका फलको पाक शल्लाका वीजले गर। वहुत मासु माछा यथेष्ट षाया परि सूक तवु (चु ?) ऋ पिया टाक तत्क्षणै गर। केवल आगोले पोल्याका माछाको पाक मासुले गर। वटुकको पाक वेशवारले गर*

एति सव पातका पोकामाह्रा पकाउनु वेशवार हो।
यातिले वटुकको पाक गर।

फिनिको पाक लवंगले गर। पंपरा नाव गर्‍याका खाजाको पाक सैंजिवनका विजले गर। लाड्डुको पाक पिपलजरीले गर। पुवा शयारोटि माड पकवानको पाक पिपलको जरीको क्वाथ चूर्णले गर। गोहरो शाउलो दुम्शी गंडक स्युगुर वराह कछुवा एतिका मांसको पाक जवाषार चित्रतैलले गर। षीरको पाक मुगीका क्वाथले गर, समुद्रफेनले गर, काजिले त अवश्य गर।

× × ×

कुभिंडाको रस गुड पिनु कोदाको मद लाग्याको निको हो। दूध चिनि पिनु धतुराको मद लाग्याको निको हो। सुपारीको मद लाग्या अपनु कोषि सुंघनु वनको ढुंगो सुंघनु किंवा सिधो षानु चिनि षानु थोरा किंवा चिसो पानि. चामले पिनु सुपारी लाग्याको निको हो।

*यहाँ त्यहीं संस्कृत श्लोक छ जो पृष्ठ १७९-८० मा पनि छ।

उटकी असवारीका विकारले भया सुतिरहनु निको हो । पाउले हिड्याको विकार भया भोजन घृत दुग्ध मांसादि पानु सुष हो । हातिका असवारीको विकार भया मैथुन गर्‍या सुख हो । घोराका असवारीको विकार भया मर्द्दन गर्‍या सुख हो । बिजपाले मार्‍या कनटुवाको रस किवा अमिलो ज्या क्वाहि हो सो पिनु । अफीम लाग्या मर्च की शुठो षानु । गर पाया सुन मार्‍याको षानु किवा धतुरो खानु । मद लाग्या गुड षानु । दुधका विकार खाड खानु सुख हो । पत्रशाक फूलशाक फलशाक फूलशाक यावंत शाक छन्, तन्की पाक : यक्षवारले तिलका झिगटा पोल्याका क्षारले सर्वशाकनको पाक गर्छ । राम सिता लक्ष्मण । श्री शाके १६८६ जेष्ट शुक्लदशहराथां लिखितमिदं पुस्तकं लीलाम्वरेण शुभम् ।

(वीर पुस्तकालयबाट)

विशेष शब्दहरू

नारीकेल : नरियोल ।	निव : नीम ।
चावल : चामल ।	करेरू : कसेरू ।
घिव : घिउ ।	खिच्रो : खिच्रो ।
ककडी : कांक्रो ।	भंशीं : भैंसी ।
ज्याक्याई : जेसुर्क ।	पंपरा : पापर ।
पिशाको (पिस्याको) : पिसेको ।	शाउलो : सालक (?)
हडडा (हरडा) : हर्रो ।	स्युगुर : सुंगुर ।
सिघारा : सिहारा ।	अपनु : आफ्नो ।
कठहर : कटहर ।	कोषि : काषी ।
जाविर : ज्यामिर ।	चामले : हत्केलाले ।
दाडिम : दारिम ।	कनदुवा : औषधीविशेष ।
तिदु : तिंदु : तिजु ।	मर्च कि शुठो : मरिच अथवा सुठो ।
विविरो : बिमिरो ।	गर : यदि (> अगर) ।
लवलि (लवलि ?) : लोसी ।	

—०—

३७

अजीर्णमंजरी

बेनामी (१८३० पूर्व)

श्री गणेशाय नमः । जो रामचन्द्र शंग्रामविषे पृथ्वीकी भार गर्न्या रावणकन मारी जगत्को वडो उवकार गर्दा भया, (जन्ले पृथ्वीको भार गर्न्या रावणकन संग्रामविषे मारी जगत्को वडो, उपकार गर्दा भया, जन्ले वानरहरूको फौद समेत व्रह्मस्वरूपी समुद्रजलका पार हेलैले गर्दा भया) उस व्रह्मस्वरूपी रामचन्द्रकन भक्तहेरू हृदयविषे धारण गर्दा भया, व्रह्मादि देवताका पनि पर भयाका, सीताका हृदयका हार जस्ता भयाका एस्ता श्री रामचन्द्रकन नमस्कार गरि काशिराज नामा ग्रन्थकार जो छं अजीर्णमंजरी नाउ भयाको ग्रन्थ वनाउंछन् ।

नरीवलका गरिले कुपथ गर्‍याका चावल षाया पाक हुंछ । आपले कुपथ गर्‍यामा षाया पाक हुंछ । घिउले कुपथ गर्‍यामा ज्यावीर आदि गर्‍याका अमिलाले पाक हुंछ । केराले कुपथ गर्‍यामा घिउ षाया पाक हुंछ ।

गहुले कुपथ गर्‍यामा काक्रो षाया पाक हुंछ । मासुले कुपथ गर्‍यामा दहिका पानिले पाक हुंछ ।

उक्तंच–गुड मह दहिको काजि भन्याको शुक्त हो । शुक्त भन्याको नवा माटाका भाडामा गुडको द्विगुण मह महको द्विगुण कांजि कांजिका द्विगुण महि इ चार हाली धानका भकारिमित्र तीन रात्रि राख्याका काजिले पाक गर्छ ।

नारांगी, कमला, सुंतलाले कुपथ गर्‍यामा गुडले पाक हुंछ । पिडालुले कुपथ गर्‍यामा कोदाले पाक हुन्छ ।

पिश्याका अन्नले कुपथ गऱ्यामा वासि चिसा पानिले पाक हुंछ। चिरोजीले कुपथ गऱ्यामा हर्राले पाक हुंछ। मासले गऱ्याका कुपथमा षांडले पाक हुन्छ। दुदले कुपथ गऱ्यामा महीले पाक हुंछ। वयरले र काचा आपले कुपथ गऱ्यामाँ ताता पानिले पाक हुंछ। माछाले कुपथ गऱ्यामा आपका कोईलाले पाक हुन्छ। बहुत पानि षाइ कुपथ भयामा मह षाया पाक हुन्छ। अथवा मदिराले कुपथ गऱ्यामा महमा पानि मिसी षानु पाक हुन्छ। कमलगटाले कुपथ गऱ्यामा करुवांतेलले पाक हुंछ। शेष आफना बुद्धिले जान्नु।

कटहरको पाक केराले गर्छ। केराको पाक घिउले गर्छ। घिउको पाक ज्याविरका रसले गर्छ। ज्याविरका रसको पाक नूनले गर्छ। नूनको पाक चौलानिले गर्छ।

नरीवलको र ताडफलको पाक चावलले गर्छ भनि चरकादि ग्रन्थकारले भन्याको छ, तनैले चावलको पाक जौवाषारका पानिले गर्छ अथवा लष्सिले गर्छ अथवा षार हुन्या अपमार्गादिका रसका क्वाथले गर्छ भंछन्। दारिम अमला ताडफल तिंदु विमिरा लवसी (एसैलाइ मधेसमा हर्फारेवडी भंछन्) एतिको पाक अशोकका फलले गर्छ। अशोकका फलको पाक तसैका जराले गर्छ।

महुवा वेल खिर्नी फर्सा खजूरी कंथ एतिको पाक निमको फल घोटि पिउनु, पाक गर्छ। घिउको महीको पाक पनि निमका फलले गर्छ। गहु मास चणा केराउ मुगि एतिको पाक धतुराका वीजले गर्छ। खजूरी कमलको गाना कशेरू चिनि एतिको पाक सिगांडाले गर्छ। दाषको पाक नागरमोथ्याले गर्छ।

मासु कटहरको पाक आमका कोइलाले गर्छ। षिचो भैंसीका दुदको पाक सिधा नुनले गर्छ। चिहुराको पाक पिपला अजमोदाले गर्छ। द्विदल भन्याका मासु मसुरादि। तन्को प्राक तुषांभले गर्छ। दलि भूस सितको दोड पानिमा राषनु तिन दिनपछि तुषाँभ कहिंछ।

कपुर सुपारि पान केशर जाईफल जाईपत्री कस्तूरि शिलारस नरिवलको दुद एतिको पाक समुद्रफेनले गर्छ। शाषा वनमा आफै भयाको धान गहत साठिधान वोडी भटमास कागुनु एतिको पाक दहिका तरले गर्छ। अमिलिको गहतको पाक तिलका तेलले गर्छ। आमको पाक मोथाका जराले गर्छ अथवा लुडचाले गर्छ। कशेरू शिगाडा कमलको जरा दाष छोहोरा षांड एतीको पाक शुठाले गर्छ। उषुका रसको पाक अदुवाका

रसले गर्छ अथवा पलासको पातको भस्ममा पानि रयालि षानु पाक हुंछ।

घिउको पाक अमिलाले अथवा मरिचादिका पिराले अथवा ताता पानिले गर्छ। तिल आदि गऱ्याका सबै तेलको पाक दहिका पानिले (सुक्त भन्याको नजा माटाका भाडामा मह गुड दहिको पानि हालि धानका भकारिमा तिन दिन राषनु र त्यो शुक्त कहिंछ) गर्छ। कटहरको अवलाको पाक शल्लाका वीजका गुदिले गर्छ। वहुतै मासु माछा यथेच्छ षाया पनि परिपाक हुंछ भनि यस्मा क्या आश्चर्य छ। आगामा पोल्याको माछा षायाको पाक मासुले गर्छ। यो पो वडो आश्चर्य छ!

मालुवा परेवा मयूर भद्राई यतिको मासु षाई अपच भयामा कांसको जरो पिसि पानिमा रयालि पिनु र तसै क्षणमा सुख हुंछ। यो वहुतैवार वैद्येले अनभोब गऱ्याको छ।

सिपर्णिको पाक शुठो मरिच पिपलाका चूर्णले गर्छ। गाइका दुदको पाक मंताता माडले गर्छ। भैंसिका दुद दहिको पाक चाडै शंखचूर्णले गर्छ। सिधो नून शुठो मरिच पिपला घनिञ्यू जीरो हलेदो हिङ इ सम्पूर्ण औषधि पिसि दाडिमका वियाको रसमा मिसि गोलि वनाउनु यो वेशवार कहिंछ। वटुकको पाक एसैले गर्छ। फिनिको पाक ल्वाँगले गर्छ। गुडपाप्रीको पाक षुरसानिका वीयाले गर्छ। लडु मालपुवा रोटी सेल मोहनभोग इत्यादि पक्वान्नको पाक पिपलजरीका क्वाथले गर्छ। दुम्सी गोहोरो गैंडा एतिको मासुको पाक अरिडका तेलले गर्छ। वनेल कछुवा इत्यादिका मासुले कुपथ पाऱ्यामा यवाषारले पाक गर्छ। षीरको पाक मुगीले गर्छ। अनारको पाक समुद्रादि पाँचनूनले गर्छ। सुन अथवा रुपो वारंवार तताउंदै पानीमा चोभदै गर्नु त्यो पानि जाहासम्म तातो भयाको छैन ताहा पर्यन्त गर्नु, त्यो पानि पिया पछि ढेरै कालसम्म रह्याको पानिको कुपथ समन हुंछ।

(वीरपुस्तकालयबाट)

विशेष शब्दहरू

काक्रो : कांक्रो।
पिश्याका : पिसेका।
चिरोंजी : औषधीविशेष।
कमलगठा : कमलगट्टा।
नागरमोथ्या : नागरमोथे।
हिङ मिलाएर बनाउने औषधी।
गुडपाप्रो : पंपरा (हेर्नोस् लीलाम्बर)।
लडु : लड्डु।

अजमोदा : ?
अनभोव : अनुभव ।
धनिञ्यू : धनियाँ ।
वेशवार : नून, सूठो, मरीच, पिपला, धनियाँ, जीरा, हलेदो,
मलुवा : मलेवा ।
अरिड : अँडिर ।
अरनाल : ?
ढेरै : धेरै ।

—:o:—

३८
पृथ्वी-साहित्य

(क) दोलख्या प्रधानलाई पत्र

(सम्वत् १८०२)

स्वस्ति श्री सर्वोपमा योग्य राजभारासामर्थ इत श्री दोलष्या देववार प्रधानकेषु आशिकपूर्वक पत्रमिदं ।

इहां कुशल ताँहाँ कुशल चाहिय जेहिते परमानन्द होइ । आगे इहाको समाचार निको छ । उप्रान्त तिमि प्रजापात हौ । नालदुमपूर्व मेरो अम्वल भयो । तुमि मेरा हजुर आव । तिम्रो धन-जियको म रछा गरुला । पिछाडि आर्को त्रह गरु त को कुदृष्टि । धर्म दिकन तुमि नआयादेखि तिम्रो जहोजात गरुँला । उप्रांत पाल्हुग तिष्ठुग चितलांग हामिथ्यौं सोझ भै मिल्या र उनको रछा हामिले गर्‍यंको छ । किमधिकं विशेषु । भाद्र वदि ४ रोज ४ मुकाम नुवाकोट शुभम् ।

('नेपाली गद्यसङ्ग्रह' बाट)

विशेष शब्दहरू

तुमि : तिमी ।
जियको : जिउको ।
रछा : रक्षा ।
गरुला : गरुँला ।
पिछाडि : पछाडि ।
त्रह : तरह ।
गरु त : गरेंछु भने ।
हामिथ्यौं : हामीछेउ ।
अम्वल : विजय (अरवेली अमल : काम)
हजुर : समीप, महोदय । अरवेली
हुजुर : उपस्थिति, श्रीमान् ।
जहोजात : धनहरण । तुलनीय
फार्सेली जायदात : धनमाल ।

(ख) पण्डित राजीवलोचनलाई पत्र

(सम्वत् १८१२ तिर)

स्वस्ति श्री सर्वोपमायोग्य निखिल गुणगरिष्ठ राजभारासामर्थ श्री राजीव लोचन पण्डितके प्रणामपूर्वक पत्रमिद । जहां कुशल ताहां कुशल क्षेम चाहिय येहिते चित्त सानन्द होइ । पत्र आयो पत्रार्थ विदित भयो । आगे जाहांको समाचार भलो छ ।

उप्रान्त आउंदा जीवनपक्षमा काज हवस् भनि आग्या गरि पठाउनु भएछ । भलो आज्ञा गरि पठाउनुभएछ । परन्तु हाम्रा जहाँ चाँगु साँखुको काज लाग्दा तहाको काज वलियो गरि हुन्या छैन । तहाँबाट काज गऱ्या एतावाट हामिले हेरिरहोइनो । जो होइ आउला काज गरौला । दोहोरो काज गरदा एताबाट वलियो काज हवोइन ।

उप्रान्त गोर्खा चिन्हि कास्किले अर्को ठाउँ कहाँ जानु छ भनि जहा हाम्रा धनिछेउँ विन्ति गऱ्याँ भनि लेखनु भएछ । तहाँ भाइका पाउमा भलो विन्ति गर्नु भएछ । योग्य हो । कास्किलाई छोडि गोर्खाले कहा जानु छ । गोर्खालाइ छोडि कास्किले पनि कहा जानु छ ? आज कास्कीबाट काज भएन ता पनि काल्ह गोर्खाबाट काज भै गोर्खाको बनला । आज गोर्खाबाट काज भएन ता पनि काल्हु गोर्खाबाट काज भइ कास्किको वनला । परन्तु गोर्खाको र कास्किको रेषजोष गर्नु ढुंगो हो । आज काज भएन ता पनि काल्ह होला । कामले लामु छोटो पऱ्या पनि लंजु घटाइ भाइको काज बनाउन्यै आकांछा छ ।

उप्रान्त काजिका कविला थाम्न्या भनि आग्या गरि पठाउनु भएछ । हामिले काजिका कविला थाम्दा त काजिका कविला काजिदेखि अप्सरिया हुन लाग्या र काजिका कविला थाम्न राकेनौ । एक त काजि हामिसित अनुचित गऱ्या र जान माहा पस्या । दोस्रो काजिको र काजिका कविलाको फाटो पर्न्या क्यन गर्नौ भनेर काजिका कविला जान दिञ्यौ । तहाँ भाइको पाउमा हुनुहुन्छ' तपाइ पनि हुनुहुन्छ. यहावाट भला मानिस पठाउँछौं, तहाँ काजिकन बुझाइ सझाइ जहा पठाइ दिनु हवस् । किमधिकं विज्ञेषु । माघ वदि ६ रोज ७ मुकाम नुवाकोट माडी शुभम् ।

('ऐतिहासिक पत्रसंग्रह'बाट)

आउँदा, ठाउँ, पठाउँछौं] शुद्धरूप क्रमशः आउँदा (आँवदा), ठाउँ (ठाँव) र पठाउँछौं (पठाँवछौं) हुनुपर्थ्यो ।

आग्या : आज्ञा ।

हेरिरहोइनो : हेरिरहोइनौं । लेख्ता झुक्किएर ौं मात्रा ो लेखिए झैं छ ।

होइ : भएर ।

हवोइन : नहोला ।

धनिछेउ : मालिकसित ।

भाइ : कास्केली राजा प्रताप शाही ।

काल्ह : भोलि । तुलनीय 'अच्काल'-को 'काल' । उहिले यो शब्द नेपालीमा प्रचलित रहेछ ।

रेषजोष : हेरचाह ।

ढुंगो : राज (धनवज्र); यो 'टुङ्गो' त होइन ?

आकांछा : आकांक्षा ।

काजी : कालुपांडे (१) ।

कविला : जाहान ।

थाम्न्या : रोक्ने ।

थाम्दा : रोक्ता ।

अप्सरिया : विद्रोही । यस शब्दको मूलमा छ 'अवसरिया' अर्थात् अवसरछोपुवा तर यहाँ 'विद्रोही' भैसकेको स्पष्ट छ ।

अनुचित गऱ्या र : अनुचित गरेर ।

जानामहा पस्या : जान तम्सिए । अचेलको बैतडीमा यो अभिव्यक्ति जीवित छ, जस्तै "ज्ञान पस्यो जान लाग्यो" ।

क्यन : किन । अचेल पर्वतखण्डका वासिन्दा 'कैन' भन्दैछन् । यो शब्द विद्यापतिमा पनि पाइएको छ ।

जीवनपत्र : राहुले भोग गरिसकेका तेह्र नक्षत्रहरू ।

(ग) कीर्तिराजानन्दउपाध्यायलाई पत्र

(सम्बत् १८१४)

स्वस्ति श्री सर्वोत्तमा योग्येग्यादि श्री कीर्तिराजानन्द उपाध्याके प्रणाम पूर्वक पत्रमिदं । इहां कुशल तह्वां कुशल चाहिय । आगे इहांको समाचार भलो छ । उप्रान्त तिमि भन्का वडा मनुष्य हौ । तिम्रो र ह म्रो षलासि गर्नाको इच्छा छदै थियो । हाम्रा काजिका स्नेहले वहुतं वन्यो । अब तिम्रा वडाबाबा र काकासित पेट मिलाई काठमाडौंका तषतको काज पुऱ्याव ।

तिम्रो साँषु चाँगु पाटन काठमाडौं पर्वतको बाँधा वृत्ता घर्षेत जजमान्ताको पूजासमेत् माफ गरि बक्स्यौं । किमधिकम् । आश्विन वदि ६ रोज ४ मुकाम किर्तिपुर शुभम् ।

('ऐतिहासिक पत्रसंग्रह'बाट)

विशेष शब्दहरू

षलासि : खलासि, मनपरिमार्जन ।
अरबेली खलास : मुक्त ।
पेट मिलाई : चित्त मिलाई ।
तषत : सिंहासन (फार्सेली तख्त) ।
वृत्ता : बिर्त्ता ।
जजमान्ता : यजमानगिरी ।
बक्स्यौ : दिएँ । फार्सेलीमा 'बखसी'को अर्थ 'दाता' हुन्छ । अनि संज्ञासँग जोडिदा 'बखश' पनि पाइन्छ, जस्तै खुदाबखश, बखशनाम इत्यादि । यही फार्सेली स्रोतबाट नेपालीमा नामधातुको निर्माण भएको छ ।

(घ) जयप्रकाशमल्लले लेखेको/धर्मपत्र

(सम्वत् १८१४)

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री मज्जयप्रकाशमल्लदेवले स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री नृप पृथ्वीनारायणशाहदेवकन धर्मपत्र लेखि दियां । काठमाडौंको गोर्खाको टकसार चलाउनु । रुपैंआ महाकपट नघाल्नु । दुवै टकसारमा एकै चास्नो गर्नु । गोर्खाका रुपैंआ काठमाडौंले चलाउनु । काठमाडौंका रुपैंआ गोर्खाले चलाउनु । भोट रुपैंआ जिनिस पठाउँदा दुवैको वरोवर पठाउनु । भोटमा गोर्खा काठमाडौंको वकील वसाउनु । दुवै वकीलले ठेची मारी माल चलाउनु । दुवैका मनवाहिकको ल्यायाको लँगयाको माल खोस्नु । काठमाडौंले खोस्या आधा गोर्खाकन दिनु गोर्खाले खोस्या आधा काठमाडौंकन दिनु । काठमाडौंका रुपैंआ तहाँ गोर्खाले नचलाया सास्ति गर्नु दण्ड गर्नु गोर्खाको रुपैंआ इहाँ काठमाडौंले नचलाया सास्ति गर्नु दण्ड मर्नु ।

पाटनवाटो आयाका महाजन लुटि नखानु । काठताडौंमा गोर्खाको उकील वसाउनु । गोर्खामिहा काठमाडौंका उकील बसाउनु । उकीलका मतले भारि फोर्नु, माल हेर्नु ।

भोट वेपार गर्दा नुवाकोटको वाटा गर्नु । गोर्खाको माल जाहिर गरि ल्यायाको काठमाडौंले नखोस्नु । काठमाडौंको माल जाहिर गरि ल्यायाको

गोर्खाले नखोस्नु । लुकाइ ल्यायाकी खोस्नु । भोटवाट आयाका सुना-रुपा वरोवरी लिनु । मधेशवाटो आयाका सिक्का वरोवर लिनु । पाटन गोर्खाले खानु । नालदूम काठमाडौंलाई दिकन काठमाडौंको काम गर्नु । पाटन गोर्खाका हात चढ्याका दिन काठमाडौंले थाम्नु, पस्नु, काठमाडौंका हात आयाका दिन गोर्खाकिन सौंपि दिनु । अघिका गोर्खाको पछिका काठमाडौंको ।

एस करारमा रह्या धर्मको वृद्धि होस् । करार नराख्या पञ्चमहा-पातक लागोस् संवत् १८१८ रोज ३ मिति पौष बदी ८ लिखितमिति शुभम् ।

("प्रगति"पूर्णांक १० बाट)

विशेष शब्दहरू

नघाल्नु : नहाल्नू ।
वकील, उकील : राजप्रतिनिधि ।
ठेची : लाहाछाप ।
मनवाहिक : इच्छाविरुद्ध ।
पाटनवाटो : पाटनबाट ।
जाहिर : जाहेर ।
सुना–रुपा : सुन, चाँदी ।

(ङ) अभुदसि प्रधानलाई पत्र

(सम्वत् १८१६ पछि)

स्वस्ति श्री अभुदसि प्रधानको आशीष् पूर्वक पत्रमिदं । आहाँ कुशल ताहाँ कुशल चाहि, जेहिते सनंद होइ । आगे आहाँको समाचार भलो छ ।

उप्रान्त भँडेल भन्याका परदेसि मेरा इष्ट हौ । आज जसो गरि हुंछ मेरो काम पुऱ्याव । आफनु रहेछ भनि काममिहाँ जानिन्छ । तांहां चिर् फोर् गरि यो काम पुऱ्याव । आफनु पट पीठ पनि पूरण गरुला । उचो तिषो पनि गरुला । सुरो पुरो गरि काम गर । उत्तरा चाडो पठाव । किमधिक विज्ञेषु । श्रावण सुदि २ रोज ४ सुकाम काभ्रचा शुभम् ।

("ऐतिहासिक पत्र संग्रह"बाट)

विशेष शब्दहरू

अभुदसि: काठमाडौंका कुनै पूरण:पूर्ण प्रधान ।
पुऱ्याव : पुऱ्याऊ ।
आफनु : आफनो ।
भंडेल : प्रधानको थर । तुलनीय छ अचेलको "धोभडेल" शब्द ।
चिर्फोर् : तोडिम ।

(च) रुक्का

(संवत् १८२३)

स्वस्ति श्री मन्महाराजाधिराजवस्य रुक्का–आगे भगवतिवन् लछिमनवन् के विछा लिओ । भादगाउँको सांषु मुल नागोसिटारको रोपनि १२ षेत, डिहिसमेत गोकर्नको षेत मुरि ८०० डिहिसमेत भादगाउँ सहरको रोपनि ४० षेत मठ समेत माफ गरि वक्स्यौं । पाउ, आनन्द गर । दरदस्तुर भेटि सलामि अरू सर्भकन परला, सो दस्तुर तिमिहरुले पनि चह्लावनु परला। इति सम्वत् १८२२ पौष वदि १० रोज ६ । मुकाम नुवाकोट राजधानी शुभम् ।

विशेष शब्दहरू

रुक्का : भाका–पत्र (राजाद्वारा जारी) ।

अरवेली रुक्कअ : पुर्जी (अथवा) छोटी चिठी ।

माफ : क्षमा ('अरबेली मुआफ')

सलामि : भेटी । (फार्सेली सलामी : दर्शनविधि)

अरबेली सलाम : दर्शन ।

दरदस्तुर : तिरोभरो यसमा 'दर' कुनै अलग शब्द होइन । नेपालीमा शब्दार्थमा गह्रक ल्याउन केही शब्दहरूमा प्रथम अक्षर (*syllable*) को द्वित्व हुन्छ, जस्तै मसला (मरमसला) हिसाब (हर हिसाप), (छिमेक (छर छिमेक); बन्दोवस्त (बर बन्दोवस्त), सल्लाह (सर सल्लाह), झगडा (झरझगडा, झैझगडा), लगान (लर-लगान), सामान (सर-सामान) इत्यादि । यसै गरी 'दस्तुर' (फार्सेली दस्तुर : रीति) को पनि यहाँ द्वित्व भएको छ । यस्तो द्वित्व नेपालीमा अरवेली फार्सेली स्रोतका एवं घरव्यवहार एवं प्रशासनमा निकै रत्तिएका शब्दहरूमा मात्रै पाइएको छ ।

मुकाम घर : ।> अरबेली मकाम : निवासस्थल ।

(छ) पौड्यालहरूलाई पत्र

(सम्वत् १८२३)

आगे विसंपुका भवानीशंकर पौड्याल, चामु पौड्याल, विरेश्वर पौड्यालके । तिमिहरुथि नेपालका भाजुदेउ टौढिकका दुइ हजार महिंद्रमलि

छन् भनि लाजिथ्युं । ति रुपैयामध्ये सिक्का १२० शिवानन्द पण्डितहस्ते सर्कार लाग्या । सिक्का १२० विरु थड्काहस्ते सर्कार लाग्या । फेरि सिक्का ८० विरभद्र उपाध्याहस्ते सर्कार लाग्या । वाकि भाजुदेउ टौढिक नेवारका दुइ हजार महिंद्रमलि वापत् माफ गरि वक्स्यौं । अव उप्रांत कसैको दावा छक्का नास्ति संवत् १८२३ फाल्गुण शुदि १ रोज १ मुकाम चागु शुभम् ।

("ऐतिहासिक पत्रसंग्रह"बाट)

विशेष शब्दहरू

सर्कार : सरकार (फार्सेली) ।

सिक्का : रुपियाँ (अरवेली सिक्का : छाप)

वापत् : विषय (फार्सेली बाबत) ।

दावा : दावी (अरबेली दावा : हकको लागि दिइने नालिस अथवा दर्खास्त) ।

(ज) हरिपण्डितलाई छ पत्रहरू

(१) सम्वत् १८२३ फागुन

स्वस्ति श्री गिरिराजेत्यादि श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री मत्पृथ्वीनारायण साहदेवानाम् सदा समरविजयिनाम् स्वस्ति श्री सर्वोपमा-जोगेत्यादि श्री हरिपंडितकेषु जेथा जोगेपूर्वक पत्रमिदं ।

ईहाँ कुशल ताँहाँ कुशल चाहिय जेहिते परम आनन्द होइ । आगे पत्र आयो । अर्थ मालुम भयो । उप्रांत ज्या विन्ति गरि पठाया छौ जोगे विन्ति गरि पठाया छौ । तर अलिक ढिलो गरेउ 'चांडो गर्न्या काम हो । अब ढिलो नगर । ताँहाँको जस्तो षवर पाँउछौ तस्तो षवर चाँडो पठावन्या गर ।

उप्रांत "म कुत गर्नां र भोटयाहरुले स्वन्हको भावमहाँ त भयन अठार भन्या दिन्छौं भन्या सुना पनि दिन तयार भया । १८ भावमाहाँ नमिल्लदा म षासाको जगातसम्म उठेर आउँदा भोटयाले थामि पठाया र म थामिजाँ । भोटयासँग मैंले यति वोल्याँ—'कुटन फुकन नाहि भाव सोन्है ।' भनि मैंले भनिराष्याको छ" भनि पठाया छौ । "अठार भन्ना अलिक कपट गर्छौं भन्दा हाँमि ढेवा स्वद्धछौं भनेर स्वअन गइरह्याछन्" भनि पठाया छौ। परन्तु कुटि फुकि नाहि उसै स्वह्नलाइ दिन्या भया पनि अांट, क्यां एतिमाँहा पनि कदाचित्त नपस्या पनि नकुटि नफुकि सत्रसम्म भया पनिआंट। परन्तु तेहि सत्रको भावसम् तेति रुपिया मात्रै मिलन्या भया तेत्तिकै राष र

सुन लेव नाहि । सुन ज्मा वाह्र पंध्र हजार तोला मिलन्या भया एहि चास. निमांहा कुटि फुकि अठारसम्म भन्या पनि ऋांट। परंतु वाह्र पंध्र हजार तोला निसकन्या भया ऋांट । यो पल्लो छेत्रको कुरो हो । पेट राषि गर । परन्तु सुन आफ्ना नजरदेषि विरीवोहृण भनि आतपा इष्टमित्र बुझि विनति गरि पठाव । ताँहाँ वन्दोवस्त वन्यादेषि सुना किनि पठाइदेव । एति रुपिया पठाइदेव येति सुना मिलन्या छ भनि णिस्तुक पनि बिनति गरि पठाव । भोटको क्या हकिगत छ स्व पनि विधिविस्तार विनति गरि पठाव ।

उप्रांत इहांको हकिगत सुबेहेका रु पनि सांधमाहा पुऱ्याइउँ । अब समाचार पनि आनन्द छ । उप्रान्त राहा ता वन्दै गर, छोडनु छैन । विधिविस्तार नराज वस्न्यात चंद्रभान पंडित कहनान्. स्व सहि । ताँहाँ चालिस पचास मुरि अन्न भोट गयो भन्याको सुनिउँ। त्यो कसको वाटोवाट गय, विसेद गरि राष । विज्ञेषु किमधिकम्। मिति फाल्गुन सुदि ६ रोज ५ मुकाम नुवाकोट माडि सुभं ।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

जोगे : योग्य ।
जेथाजोगे : यथायोग्य ।
चाहिय : चाहिन्छ ।
जेहिते परम आनन्द होइ : जसबाट परम आनन्द होस् ।
गरेउ : गऱ्यौ ।
पांउछौ : पाउँछौ ।
तस्तो : त्यस्तो ।
स्वन्ह : सोन्ह ।
भाव : भाउ ।
मांहा : मा ।
नमिल्लदा : नमिल्दा ।
पासा : खासा, कुतोनेरको ठाउँ ।
जगात : भन्सारकर, राहकर । अरबेली जकात : दान ।
कुटन फुकन : बास्नो ।
नाहि : होइन, नाइँ ।
पठाया छौ : पठाएछौ ।
मस्छौ : परिस्कार गर्छौं ।
ढेवा : भोटको उच्चपदाधिकारी ।
मालुम : थाहा (अरबेली मालूम : ज्ञात)
सुवेहे : अर्थ अज्ञात ।
पुऱ्याइउँ : पुरायौं !
नराज : रणराज (?)
कहनान् : कहलान् ।
सुनिउँ : सुन्यौं ।
विसेद : खोजो ।
इहाँ : यहाँ ।
ताँहाँ : त्यहाँ ।
षवर : समाचार (अरबेली)।
हजार : सहस्र (फार्सेली)
स्वघन : सोध्न ।
नलेव : नलेऊ । लेब : लेऊ ।
राषनु चाहिन्छ : राख्नुपर्छ ।
सुना : सुन ।
भावसम् : भाउसम्म ।
लेव नाहि : नलेऊ ।
ज्मा : जम्मा ।
छेत्र : छेउ ।
भोट्या : भोटे ।
तस्कारण : त्यसकारण ।
आपना : आफ्ना ।
विरी वोहृण : अर्थ स्पष्ट ।
पठाव : पठाऊ ।
पठाइदेव : पठाइदेउ ।
णिस्तुक : निस्तुक निर्णय ।
हकिगत (अरबेली हकीकत) : समाचार ।
स्व : सो ।
नजर : आँखा (अरबेली)
वन्दोवस्त : प्रबन्ध (फार्सेली)
हकिगत : दशा ! (अरबेली हकीकत : हालत) ।
राहा : बाटो (फार्सेली राह) ।

(झ) संवत् १८२३ फागुन

स्वस्ति श्रीगिरिराजेत्यादि श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री मत्पृथ्वी नारायण साहदेवानां सदा समर विजएनाम् स्वस्ति श्री सर्वोपमाजोगे त्यादि श्री हरिपंडितकेषु जेथा जोगे पूर्वक पत्रमिदं । इहाँ कुसल ताँहाँ कुसल चाहिए जेति ते परमआनन्द होइ ।

उप्रांत ताँहाँ भोटचासँगको काम कस्व भयो विसेद लेषि पठाव । काम चांडो गर । ताँहाँ काम वन्या एत्ति रुपैया पठाव भनि पठाया हाँमि पठाइदिंदा हुँ । रुपिय मागी पठाउदा सुन आफ्ना नजरले हेरि एति छ भनि तवलि ल्याउ भनि आप्ना इष्टछेउ वुझिकन मागि पठाव । सुन एति छ भन्या उइमाफिक रुपियाँ हामी पठाउला । विज्ञेषुं किमधिकं । मिति फागुन वदि ७ रोज ६ मुकाम नुवाकोट सुभं ।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

विजएनाम् : विजयीनाम् ।
कस्व : कसो ।
विसेद : समाचार ।
एति : यत्ति ।
रुपिए : रुपियाँ ।
तवलि : जोखेर ।
माफिक : अनुकूल (अरबेली 'मुत्राफिक') ।

(ञ) संवत् १८२३ चैत

स्वस्ति श्री गिरिराजेत्यादि श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री मत्पृथ्वी नारायण शाह देवेषु सदासमर विजयीषु ।

स्वस्ति श्री हरिदेउ पडितके जथोचित पूर्वक पत्रमिदं । उप्रांत भोटचाले सरासर सुना दिन्या भया कपट नमिसि अठार महिंद्रमल्लिको भाव पनि आंट । सरतु वनाइ कुटि फुकि फट्कि दिया आंट । मधेसबाट माहाजन्का मानिसहरू रुपियालीकन इहाँ आइ रह्या छन् । ऐकपटक टक्सार चलावनु पर्‍यों । अठारंलाइ पनि आंट । परन्तु हामीले त कपट त मिसना छेनौं । आज भोटचा लो भन्नान् यो तनाइ बुझ परन्तु काम चाँडो गर । श्री नुंदुको जेथोच्चित पत्रले बुझौला । विज्ञेषु किमधिक । मुजवानि पत्रवालाकि सहि । मिति चऐत्र शुदि २ रोज २ मुकाम् नवाकोट माहि राजधानि शुभं ।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

हरिदेउ पंडित : हरिदेव पण्डित । | मुजवानि : मौखिक वर्णन । मु < मुह < मुख + जवानि < फार्सेली
महिंद्रमल्लि : नेवार राजाको पालाको मुद्रा ।

सरंतु : परन्तु (?)।
ऐकपटक्र : एकपटक ।
भन्नान् : भन्लान् ।
पत्रि : छोटो चिठी ।
चऐत्र : चैत ।
जबानि : मौखिक ।
पत्रिवाला : पत्रवाला ।
पत्रि : स्यानो चिठी ।
सहि : ठीक (अरबेली सहीह) ।

(ट) संवत् १८२४ असार

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावलि विराजमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री मत्पृथ्वीनारायण शाह देवानां सदा समरविजयिनाम् ।

आगे हरि पंडितके-जयप्रकाशले रुपैया षाइकन दियाको षेत डिहिको साँधलाइ साँधभित्र चलंन् गर्‍याको जति हो तति घर्‍याडिसमेत हामिले वक्स्यौं। हिजो छिज्यामध्य कसैले लाग नगर । इति सम्वत १८२४ आषाढ शुदि ५ रोज शुभम् ।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

हरिपंडितके : हरिपण्डितलाई
चलंन् : चलन ।
घर्‍याडि : घरेडि ।
छिज्पा : ?

(ठ) संवत् १८२४ साउन

स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविद विरुदावलिविराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्रीमत्पृथ्वीनारायण शाह देवानां सदा समरविजयिनाम स्वस्ति श्री सर्वोपमा जोग्य राजभारासामर्थ श्री हरिदेउ पंडितके जेथोचित पूर्वक पत्रमिदं ।

इहाँ कुसल तहाँ कुसल् क्षेम चाहि जेहि ते परमानंद होइ । आगे इहाँको समाचार भलो छ । उप्रांत तिमिहरू चाँडो गरि जाउ । चाँडो कुरो बाँध । हामिले पनि वाटोको ३ दियाको छ । कुतिमाहाँ रह्यायो रुपयाको सोना पनि चाँडो गरि ल्याव । यह माथि भोटवाट पनि सोना चाँडो मगाउ । सवं काम चाँडो गर । ढिल नगर । चाँडो गर । विज्ञेषु किमधिकं । मुजवानि पतृवालाकि सहि । मिति श्रावण वदि १३ रोज ५ मुकाम नवाकोट राजधानी शुभम् ।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

सोना : सुन ।
ढिल : ढिलो ।
मुजवानि : मौखिक वर्णन ।
पतृवाला : पत्रीवाला ।
नवाकोट : नुवाकोट ।

(ड) संवत् १८२४ भदौ

स्वस्मि श्री गिरिराजेत्यादि श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्रीमत्पृथ्वी नारायण साहदेवानां सदासमर विजयिनाम् ।

स्वस्ति श्री सर्वोपमेत्यादि श्री हरिदेव पंडित श्रीजमदग्नि उपाध्याके यथोचित प्रमाणपूर्वक पत्रं इदम् । आगे इहाँको समाचार भलो छ । उप्रांत सुनु साहेब्ज्यु छयो र भोजंज्यु छयो हज्जार रुपयाका सुना रह्याको छ । त्यो चाँडो मागेर पठाइदेउ । उप्रांत षासाका भोटचा र विगुका भोटचाले अघि ता जगातिसंग नमिलि धामधुम गर्‍या पछि हाम्रो नालदुम घेर्दा सभं उठिकन

तलतलसम पिट्या, तरकारण ति हाम्रा साइधुवा हुन्। हाम्रं प्रजा हुन्। तन्कन हामि तस्नस् गर्छौं। तस्नस् गर्दा कुतिका डेवाहरू महाजनहरू चम्कनान्। यो चमक मेट्या। तेस्ता साइधुवालाइ राख्या फेरि घामघुम होला। उप्रांत तांहांको कुरोकहनि चांडो बुझि उत्तरा चांडो पठाउ। उप्रांत तांहा हाम्रा रुपयाले सुना मिलन्या भया यांहा रुपया भयाका छन्। यो उत्तरा चांडो गरि पठाउ र रुपया पठाइ दिउला। जति भन्यो तति रुपया भयाका छन्। विज्ञेषु किमधिकं। मुहजवानी पत्रवालाको सहि। मिति भाद्र वदि १२ रोज ४ शुभम्।

(द्वारिकाराज उप्रेतीबाट प्राप्त)

विशेष शब्दहरू

छ्यो : संग

जगाति : भन्सार अड्डाका कर्मचारी; राहकर संग्रह गर्ने कर्मचारी।

घामघुम : विद्रोह।

साइधुवा : बगावती (राजद्रोही)। साइ < फार्सेली शाही + धुवा।

(दस्यु ?)। तुलनीय अचेल प्रचलित साइंदुवा।

चमक : दच्काइ।

मेट्या : मेट्नु।

कुरोकहनि : कुराकानी।

उत्तरा : उत्तर।

(ढ) करिया-अमलेख

(सम्वत् १८२५)

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का—आगे रामकृष्ण उपाध्या पोड्यालका छिम्याक् वस्न्या धनदत्त्या नेवारकन हिजो हागिले पक्रिकन विश्वामित्र मिश्रलाई वक्स्याको हो। आज विश्वामित्र मिश्रले पार गरि दियो। हाम्रा देशमाहां आ। जाहां तेरो सुभिता पर्छ ताहां वस्। कलकत्ता मासीयाको हो भनिकन पनि विश्वामित्र मिश्रको कमारो हो भनिकन पनि कसैको दावा धक्का नास्ति। सम्वत् १८२५ भाद्र शुदी १ रोज २ मुकाम लुटिकोट सुभम्।

("ऐतिहासिक पत्रसंग्रहबाट")

विशेष शब्दहरू

कलकत्ता : हिजो-अस्ति। श्री-१७ को 'कलकत्ता' यही त होइन ?

रुक्का : रुक्का।

छिम्याक : छिमेक।

(ण) बस्नेतहरूबारे पत्रहरू

(१) संवत् १८२७ तिर

स्वस्तिश्री सर्वोपमाजोग्येत्यादि श्री अभिमानसिंहके आसीकपुर्वक पत्र-मिदं।

आहा कुसल तांहा कुसल चाहिए जेहिते परम आनंद होई। आगे आहाको समाचार भलो छ। उप्रान्त जेठा चौतरीया मदेशमा राजा हुन लाग्या भनि जेठि चौतानिथं तंले कलपित भनिस भनि तंसित जेठा चौतरीया झगडा गर्न पोजदछन् गरे। त्यो कुरा यस्तो हो। जेठा चौंतरीयाको विजिनिस् पत्र वीचमा नक्किन कहरले मेरा हजुरमा चढाई पठाउदा उसं चिठीका बुजले 'जेठा चौतरीया त राजा हुन लाग्या छन्। जा, समाचार सुनाई आ, क्या भन्छन्" भनी तंलाई जेठी चौतानीछिउ नुवाकोट् छदा कलीया पठायाको मंले हो। स्वामिदले अरायाको सेवकले हुकुम मान्नेपर्छ। तेले आफना उचितले भन्न गयाको पनि होइन। जोर गांथ गर्याको पनि होइन। तेस वापतमा चौतरियाको वादी उनैको विजिनिस्पत्र छंदैछ। उहि सहिले कलिया पठायाको हो। तेस कुरामा तलाई दोष छैन। उनै दुहुदा हुन्। तसित तकरार गर्न आया यहि मोहर देखाई दियस्। आफै कायल हुनन्। उप्रान्त पुरश्चरणको सराजाम नपुग्या हो मागि पठा। विज्ञेषु। किमधिकं। कार्तिक सुदि रोज ३ मुकाम भादगाउं।

(त) सम्वत् १८२७ तिर

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदा-वलिविराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजकुमार श्रीमन्महोद्दाम कीर्ति-साहदेवेषु सदासमरविजयिषु आशिष पूर्वक पत्रमिदं।

ईहा कुसल ताहा कुसल चाहिये। आगे आहाको समाचार भलो छ। उप्रान्त कहर वस्न्यातमाथी दगा गर्न्या डबल गर्छस् गरे। दया गर्न्या आषा कहाई मागलास्! यस कुरामा कहर साचो छ। तंले लेष्याको कागत र मानीस मात्र पक्रेर हामी छेउ पुर्‍यायो। आफना हात मुखले भनि गरी केहि विरायाको छैन। आफना कर्तव्यले तहि झट्टो छस्। झटो भयाप्रांत चुप लागी रहनु।

(थ) सम्वत् १८३१

स्वस्तिश्री राजभारासामर्थ श्रीअभिमानसिंह, पारथभडारी, कीर्तिसि

षवास, वलि वानिआकि आशीकपूवक पत्रमिदं ।

आहाँ कुसल ताहाँ कुसल चाहिये । आगे आह्राको समाचार भलो छ। उप्रान्त पत्र आयो, अर्थ मालुम भयो । चौदंडमह्वा गढि तुल्याउनाको विस्तार औ कुन्हिल्यावाट फौज हिड्याको तिनै मुषले गर्न्या काजको चाँजो, लिम्बु अ्ंग्याका सुवा सुवाले मात्र आयाको सवै विस्तार विति गरि पठाया छौं। विधिविस्तार सुन्यौं । इस्लिम्बा चांथापुसम्म जति हाम्रो फौज पुग्या त अव त्यो जग्गा छोड्नु छैन, वलिया गरि गढि ताँहि वनाउना छन्, वनाव । वाँकि इस्लिम्वा, चांथापुसम्म हाम्रो अम्वल भयापछि कनकापूर्व तिष्ठापश्चिम पनि अम्वल गरि हाल्न्या हो । घटिया देम् आफुले षाईकन आमद हुन्या वढिया देश छोडनाको प्रयोजन केहि होइन । अम्वल गर्न्यै हो । तर इस्लिम्वा चांथापु साँध गरिकन पनि सुषिमले हामीसँग घायै गर्न पस्यो कटक गर्नामह्वा पसेन त कनका हेरि वुझि तर्नु । इस्लिम्वा चांथापु लिदा सुषिम चंकि गयो धा तोडि हाल्यो त आषिर तेत्तिमह्वा पनि चटकि गयो त मधेस छोडन्या होइन, हिन्दुपतिको साँध तिष्टासम्म चाँडै गरि हालन्या हो । यो काज बुझनु ताँहि पऱ्याको छ ।

उप्रान्त बुफिकर्णको हाति राम्रो छ गरे । त्यो हाति माहुतलाई लायर वहाँको माहुत कमाईकन सय ४।५ रुपंया कवोलिकन सो हाति चोरि ल्याउन पठाउन्या हो । माहुतले चोरि ल्याउ भन्या त केहि वेर छैन । ति माहुतका कुल कविला त हाम्रै देशमह्वा हुनन् । केहि कवोलि षातिर्जामा दिकन पनि त्यो काम गर ।

उप्रान्त तेस देशमह्वा बुद्धिकर्ण राईलाई पायापछि कल मरि जान्या थियो, पायियेन । केही जुक्तिले कोहि सिपाही कमायेर हजार वाह्र सय कवोलि सर्सिरोपाउ कवोलि हुन्या भया तेस्लाई मराउन्या हो । तेसो भयापछि कल सवै मरिजान्छ । त्यो काम षामषा गराउ ।

उप्रान्त अम्वरपुरका तरियानिका रुपैया विर्जपुरका तरियानिका रुपैयाले ताहाँ सिपाहिहरूको षर्च र ताहाँ लगात षर्च उठाउना गर । वाँकि हजार २००१ रुपैया चह्राइ पठाया छौ, आईपुग्या । कवच गरि पठायाको छ पुगला । वाँकि इस्लिम्वा चाँथापुदेखि पुँढो अम्वल गर्न जानु छंन। सुषिम आई लाग्या एका ठाउ वनाइकन कत्तल गर्न्या चाँजो गर सुषिमका पुराना देशमह्वा गया माथि लासासँग विग्रन जाला, तसर्थ उपल्ला मुषतिर लासाका देशमह्वा चार अंगुल पनि साँध चापनु छैन । प्रजालाई दुष दिनु पनि छैन । विज्ञेषु । आश्विन वदि ३० रोज ४ मुकाम काठमाडौं शुभम् । वालकृष्ण जैसी विरभद्र पाध्याके प्रणाम ।

विशेष शब्दहरू

(१)

चौतरीया : राजाका भाइ ।

चौतानियैं : 'चौतारिया'की पत्नीसँग

षोजदछन् गरे : खोज्दछन्रे ।

विजिनिस् पत्र : व्यापारसम्बन्धी पत्र । तुलनीय अंग्रेजी *Business* (बिजिनेस) : व्यापार ।

जोरगाँथ : हातपात ।

दुहुदा : दुहुंदा (१)

(२)

डवल : चालामाला, ढाँचा !

भयाप्रांत : भएपछि ।

तहि : तैं ।

(३)

चौदड : चौडन्डी, उदयपुर जिल्ला ।

जति हाम्रो फौज पुग्यो त : यदि हाम्रो फौज पुग्यो भने ।

वनावना छन् : बनाउनु छ । 'वनावनु' को बहुवचन । यसैले यसको लागि 'छन्' क्रिया आएको हो ।

अम्वल : विजय ।

सुषिम : सिक्किम ।

घायै गर्न पस्यो:सन्धि नै गर्न लाग्यो।

कट्क गर्नामह्वा पसेन : लडाइँ गर्न लागेन ।

चटकि गयो : चर्केर गयो ।

माहुत् : माहुते ।

कुलकविला : जाहान छोराछोरी ।

सर्सिरोपाउ : पुरस्कार इत्यादि ।

षामषा : अवश्य । यो फार्सेली ख्वाहमख्वाहको अपभ्रंश हो ।

(द) कालु खँड्काका नाउ लालमोहोर (सम्वत् १८२९)

श्री दुर्गासहाय । स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधविरुदावलिविराजमानमानोन्नत श्री मन्महाराधिराज श्री श्री श्री महाराजे पृथ्वीनारायण साह बहादुरशम्शेरजंगदेवानां सदासमरविजयिनाम् ।

आगे कालु षड्काका सापट् सर्कार लाग्याको सुना तावो सिसा गेंह्र नगद जिनिस सवै लेखा गरि वुझिकन जम्मा रुपिया चार हजार येक सय त्रिपन्न रुपैया तेह्र आना ४१५३।।।– सर्कार लाग्याको हो । अद्याड पाति-

भाइी विति गर्नु र वक्सोला । सम्वत् १८२६ साल आश्वुन सुदि ५ रोज शुभम् ।

("पुरातत्व-पत्रसंग्रह"बाट)

विशेष शब्दहरू

आश्वुन : आश्विन ।

अद्याड पाति : ?

(ध) रामकृष्ण कुंवरका नाउं तीन पत्रहरू

(१) संवत् १८२६

स्वस्तिश्री सर्वोपमायोग्यराजभारासामर्थं श्री सर्दार रामकृष्ण कुवरकं आशीषपूर्वक पत्रमिदम् । इत नीक तहा कुशल चाहिये । आगे यहांको समाचार भलो छ । "उप्रान्त कालु पांडे कीर्तिपुरमा पर्दा ३ सहर नेपाल अव मैले मार्न सकीन भनी मेरो मन हान्याको थियो तिम्रो वुद्धि र तरवारका जोरले मान्याको हो यसको मिहिनेतदेषी तिमिलाई केही दिउं-भन्या यो आधा राज्य दिया पनि पुग्न्या छैन । सिवुको हेरोफेरो र धुलो-खेल तिम्रा संतान दरसंतानतकले पानु भनी वक्स्यो । तिमामका तिम्रा भाइ पर्दा वहुतं फिक्री लाग्यो, अत्र किरांत हान्नालाई भर तिम्रो छ ।" मिति आश्विन वदी ५ रोज ४ मुकाम कान्तिपुर शुभम् ।

(न) सम्वत् १८२६

"उप्रान्त मझुवा, वुलुम, महादिग्ला पोवामा आयाका वैरीलाइ काटयौं, यति खस्या, यति घाइत्या भया भन्न्या लेषी पठायाको वढोया घडा २१ वारुद र ५ हजार गोली अस्ती पठाई दिन्याथ्यौं यसपाला पनि घडा २० वारुद र ६८२५ गोली, तोला ४५ इस्पात्, गोटा ७५० पत्थर, सये ६ कागत पठायाको छ । वांडी दिनु ।" मिति माघ वदि ५ रोज १ मुकाम कान्तिपुर शुभम् । (यो पत्र अमरसिंह थापा समेतका नाउंमा लेखेको थियो,

(प) सम्वत् १८२६

"उप्रान्त किरांत हान्यु ४।१ सय कतल भयो भंन्या पत्रार्थंवाट जाहेर भयो, वहुतं वढोया गन्यौ । तिमीदेखी वहुतं षुसी भवा । नेपाल मार्दाको किरांत मार्दाको मिहिनेत अरु सर्दारभन्दा तिमो मुख्य भयो । तिम्रो मिहि-

नत देखी षुसी भै २२ जोर सिरोपाउ वक्सी पठायाको छ पैंह्र । अरू सुवा सदारलाई पनी पठायाको छ । नाउंको कागत हेरी वांडीदेउ । वन्दूक नाल २५ पठायाको छ पुग्ला" मिति फाल्गुन वदि ६ रोज मुकाम कान्तिपुर शुभम् ।

('पुरुषार्थं' मासिकवाट)

विशेष शब्दहरू

हेरोफेरो : सेरोफेरो ।

पर्दा : (रणभूमिमा) पर्दा

दिन्याथ्यौं : दिएथ्यौं ।

सिरोपाउ : पुरस्कार । यसको शाब्दिक अर्थ हुन्छ उर्दी-पोशाक अर्थात् 'शिरको टोपीदेखि लिएर खुट्टाको जुत्तासम्म' नेवारीमा छोटिंदा छोटिंदा यो 'सिरपा'(सिर्पा) भएको छ, तुलनीय "श्रेष्ठ-सिरपा" ।

(फ) भगन्तनाथलाई पत्र

(सम्वत् १८३१)

स्वस्तिश्री परमहंस परिव्राजक सकलचक्रचक्राधीश्वर श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री श्री श्रीमदभगन्तनाथदेवदेवेषु सदासमरविजयिषु स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलि विराजमान-मानोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे पृथ्वीनारायणसाहवहादुर ससेरजङ्गदेवानां सदासमरविजयिनां साष्टाङ्गदण्डवत्प्रणामपूर्वक पत्र-मिदम् ।

यहाँ कुशल, तहाँ चरणारविन्द क्षेमकुशल नै हामरो उद्धार होला । आगे यहांको समाचार भलो छ । उप्रान्त कृपापत्रसमेत शशिधर उपाध्याय पाईपुग्या । पत्रार्थं मुहजमानी विधिविस्तार विनती गन्या । सुन्यौं । "नाति पैदा भयो भन्दा सुन्यौं र वहुतं हर्ष भयो १ श्री गोरक्षनाथका कृपासें सदा वडती होला" भनि हुकुम आएछ । गर्न्या गराउन्या भन्याका १ श्रीनाथजी छन् । उनैका कृपाले जन्म भएथ्यो उनैका इच्छाले लिनुभयौ । यो संसार भन्याको यस्तै छ । इच्छा १ श्रीनाथको छ । परन्तु आफना पावले आशीर्वाद वक्स्या अरु जन्मदा पनि जन्मनन् जन्म्याका पनि चिरञ्जीवी हुनन् । आशीर्वाद वक्स्या जावस् ।

उप्रान्त जुमला जाजरकोटसंग घा गर्न्या मिठाग्र वहुत राखन्या भनि